

Jama nad Dobrušo

ali

dobri in hudobni grajšak.

Pravljica iz starodavnih časov.

Zvedel in za priprosto ljudstvo spisal

Jakob Aléšovec.

Drugi natis.

V Ljubljani 1894.

Založil in prodaja Janez Giontini.

VII A 35041 g

Kratek uvod.

Repnje so dandanes že pó vsem izobraženem slovenskem in tudi po drugem učenem svetu kolikor toliko znana vas, ker se je tam rodil slavni slovenski učenjak Kopitar. Nad vasjó stoji v griču cerkev sv. Tilna s starim obzidjem, ki je le na južni strani podrto. V kotu zidovja stoji zá-se zvonik na trdni skali, kateremu je videti, da je moral nekdam biti trdnjavni stolp. Sploh pa je bila ta cerkev tabor proti Turkom, kakor jih je bilo v bližnjici več, tako na pr. na Šmarni gori in pri sv. Luciji na Skaručni. Spodaj pod cerkvijo se ob podnožji griča vije dokaj čedna vas, ki ima zdaj tudi še drugo cerkvico in šolskim sestram namenjen samostan.

Ako se ob zgorenjem koncu vasi zaviješ na levo, brž prideš v malo, pa tudi čedno vasico, Dobruša imenovano; tudi tu so hiše tako rekóč v breg postavljene. Dober

streljaj od tod je vasica Dorniki in pod njo v planjavi lepša in obširnejša vas Zapoge. Med Dobrušo in Dorniki je precéj dolga jama v hrib in iz nje voda napeljana po ceveh v Dornike in v Zapoge, kjer potem kipi iz votlih, pokonci stoječih deblov ali brunov. Ta jama zdaj ni posebno dolga, tudi visoka ne, človek mora pripognjen plaziti se naprej, dokler more; do konca zdaj kmalu pride, ker je največji del jame že zasut. Pod jamo se nahajajo še špranje v skalovje in če kamniček vržeš not ter uho položiš na špranjo, slišiš drdranje in gromenje in nazadnje se ti zdi, kakor da pade kamniček v vodo.

Dalje gredé ob podnožji hriba prideš v vas Hraše, ki šteje le malo hiš, potem pa kmalu v Smlednik, večo vas s ponosno cerkvijo pod holmcem, na čegar vrhu stojé razvaline stárega grada, ki se daleč na okoli vidijo. Ob holmcu navzgor je videti tudi križev pot s štirinajstimi postajami. Novi grad Smleški, zdaj lastnina gospoda barona Lazarinija, stoji spodaj, kjer je bila prej pristava stárega grada, v vasi «Vamperga» (po cerkvici sv. Valpurgé tik zraven grada). Od tod ni daleč do strmih bregov savskih in do broda, ki je bil od nekđaj že tu in je še zdaj ter prevažá čez Savo ljudi, živino in vozove, kedar voda ni prav preveč glo-

boka in dereča. — V severno stran so gozdi in vasi, katerih pa takrat še ni bilo. Med Ljubljano in Kranjem so ti kraji nekako v sredi, samo na levi strani Save.

S tem so popisani kraji, kjer se je go-dilo to, kar bo povedala ta pravljica.

Trinog na Smleškem gradu.

Noč je in temni oblaki se podé v višavi, le tu in tam pokaže se kako oknice, skoz katero pogleda blede luna na črni grad, ki na vrhu holmca s svojimi trdnimi in ogorelimi stolpovi molí kviško kakor strah. Tihó je vse, le južni veter, ki podi v višavah oblake v severno stran, šumlja tudi po borovji in listji gozda, razprostirajočega se okoli holmca na vse strani, le ne na severno, ker tukaj stoji več koč ob precéj obširnem polji, ki se razprostira ob Savi na široko gor do smrekovih in hrastovih gozdov. Od daleč je slišati nekako zamolklo bobnenje Save, po daljem deževanju narastle, in tudi potoki z bregov šumljajo vsak po svoje, ta močnejše, oni bolj tiho.

Vse je temno in tiho, le v koči kake pol ure od grada gorí še trska, katero pridno otrinja ne še prestara kmetica. Kadar zgori trska, stopi žena z lesenimi cokljami nánjo,

a ne prej, da je prižgala drugo ter jo vteknila v obroček, nalaš za to na steno pribit. V sprednjem kotu pa sedita za mizo iz priprostih, pa vender oglajenih dilj dva starejša možaka v tedanji kmetiški obleki ter se prav živahno pogovarjata.

«Vse bi bilo dobro — pravi prvi — samo tega ne verjamem, da bi naš grajšak privolil v to, da bi moja hči, ki je pri žetvi na tlaki prva med vsemi, smela iti pod drugo grajšino, če se omoži.»

«Mojega Jankota — odgovori drugi — bi pa tudi naš Repenjski grajšak gotovo ne pustil rad, da bi šel kam drugam. Za to je najbolje, da ti jutri greš na grad in tam poveš, da se imata moj Janko in tvoja Metka rada, pa ga prosiš, naj bi dovolil, da pride pod Repenjsko grajšino. Saj sta oba gospoda, Repenjski in Smleški, dobra prijatla in hodita zmiraj skup na lov.»

«Tako bo najbolje — se oglasi zdaj ženica v drugem kotu; — mi-dva bi Jankota prav rada vzela sèm k nam, pa kaj pomaga, ker smo vsi tako sužnji, da brez dovoljenja grajšakov ne smemo nič storiti, drugje si pa ne vemo pravice iskati.»

«Res, žalosten je naš stan — reče zopét prvi — kar si s trudom pridelamo, in nam desetina in tlaka pusti, je naše ali pa ne,

ker pravica je za nas predaleč. Ti gospodje po gradovih pa ne delajo nič in vender živé, kakor Bog ve, če bomo mi kedaj v nebesih! Ali ni res, Jeraj?»

«Res je, Hruškar — reče prvi — jaz ne vem, od kodi imajo ti ljudje pravico, da nas imajo tako rekoč za živino.»

«Tiho, tiho, za božjo voljo — se oglasi v kotu zdaj Jerajeva žena Urša; — če bi vaju slišal kdo z grajšine! Jutri pridejo na vse zgodaj in vaju zapró, da ne bota nikdar več solnca videla. Saj vesta, kako se je zgodilo Gosarju, ki je samo zagodrnjal, ko ga je grajšak — Bog nas ga varuj! — s konjem v jarek vrgel. Še zdaj je na gradu, pa Bog ve, če živ ali mrtev.»

«Ej, nič se ne boj, Urša — reče Jeraj — kdo bo li z grada nocój okoli hodil? Saj podnevi zmiraj okoli rogovilijo, jim bo vsaj ponoči spanja treba. Jutri bom šel na grad, pa bom prav ponižno prosil, da bi naša Metka smela vzeti Hruškarjevega Jankota pod Repenjsko grajšino.»

«Pa če grajšak tega ne pusti?» — praša Hruškar.

«Bom pa šel in prašal — odgovori Jeraj — če pusti, da priženi se Hruškarjev Janko k nam. Saj tvoj grajšak ga bo že pustil, ne?»

«Mislim, da — odgovori Hruškar — saj imam še tri sinove, ki so za robot več ko preveč; pa naš grajšak tudi ni tako hud, ima prav dobro gospo, nam se prav prehudega ne godi, sem ter tja iz grada še kaj dobimo.»

«Da bi pri nas tako bilo!» — zdihne Jeraj, pa Urša se brž zopet vmes vtakne in svari pred daljim takim pogovorom. — S tem je pogovor tudi res končan. Hruškar se napravlja proti domu, pa Jeraj ga vabi, naj ostane, ker poti so slabe in tu in tam utegne priti tudi kak grajšinski suličar ali hlapec, ki so na poti silno poredni. Tako ostane Hruškar in gre spat na tla, kamor mu Urša prinese slame.

Iz tega pogovora bo bralcu razvidno, kako je bilo tisti čas, ko so še grajšine imele vso oblast nad kmeti, kateri torej niso bili sami svoji, marveč sužnji skoro tako, kakor do zadnjih let kristjani Turkom v Bosni. Tudi tukaj je bil grajšak popolen in mogočen gospodar svojih kmetov in če prav je bila pri cesarji in tudi pri deželnem gospodarji pot pritožbe, ako se je komu krivica zgodila, je bila ta pot vendar tako dolgotrajna in nevednemu kmetu še neznana, da je ni maral nobeden nastopiti — še posebno za to ne, ker je bila silno nevarna, kajti kdor se je

zoper svojega grajšaka vzpel s pritožbo do viših oblasti, se mu je slabo godilo, če je prav prišel do svoje pravice. Takrat je bil cesar daleč in ni mogel priti vsak do njega, vso drugo oblast so pa imeli v rokah grajšaki, ki so živeli le od svojih kmetov in tlake in jih tudi drli, kar se je le dalo. Grajšaki so bili vsi priseljenci, ki so s silo orožja pridrli v slovenske dežele, tu podjarmili si neoboroženo, pohlevno, poljedelsko ljudstvo, ktero jim je moralo zidati močne gradove, prisiljeno po oboroženih vojaki grajšakov, in tako o tedanjih razmerah postali vsemogočni, da se niso bali nikogar. Živeli so prav, kakor se jim je zdelo, prepirali in vojskovali se tudi med seboj, kmet pa je bil revež, ki je pri vsem tem največ trpel, a nič veljal.

To v pojasnenje takratnih razmer, ko ni bilo še pravih postav in je veljala le pest in orožja moč. Po tem bo tudi pogovor v Jerajevi koči vsakemu razumljiv.

Drugi dan se Hruškar zgodaj poslovi od Jeraja in ta mu obljubi, da mu bo brž sam povedat prišel, kaj je opravil pri grajšaku.

Jeraj se okoli desete ure praznično oblečen podá po precéj strmi poti na grad in popraša ponižno čuvaja, ki je stal s sulico

pred vratmi, če bi smel v grad in govoriti z gospodom grajšakom.

«Ali se mi boš pobral, ti zarobljeni kmet! — se zadere stražnik nad njim — če bo hotel gospod s tabo govoriti, bo že poslal pó-te; za to čakaj, ti mrhovina, da ti pošlje pota. Spravi se, če ne, te prebodem.»

In pri tem mu nastavi sulico, da se Jeraj res odmakne.

Gori v višavi z okna se pa oglasi zdaj zeló hripav glas in veli: «Kaj pa je, Brambor? Ali je kak pot z Repenskega grada?»

Stražnik se zasuče in upije skoro po vojaški proti oknu:

«Ej ne, gospod grajšak, to je le sitnež iz našega okraja, ki se predrzne hoteti v grad, da bi govoril z vami. Jaz sem mu rekel, da naj gre; kedar bote želeli vi govoriti z njim, bote že poslali pó-nj.»

Zdaj pa se oglasi zopet jezen glas z okna:

«Ti, Brambor, v mojem imenu nimaš ničesar ukazovati. Kdo je tisti kmet, ki hoče z mano govoriti?»

«Jeraj po imenu» — odgovori stražnik nekako oplašen.

«Spusti ga k meni, ti pa mi greš v luknjo za tri dni, ker si se podstopil v mojem imenu kaj govoriti.»

Tako doní z okna, stražnik se umakne, Jeraj pa bolj veselega obraza in pogumnejega srca koraka v grad, kjer mu drug stražnik pokaže navzgor. Po stopnicah gredé nese Jeraj svojo kučmo že v rokah in ko mu zgorej strežaj odprè vrata v precéj prostorno dvorano, stopi vá-njo zeló pogumen.

«Ti si — kdo si že?» — renči nekdo iz kota.

Jeraj napne svoje oči in zagleda tam na širokem stolu na pol ležečega grajšaka.

«Jeraj sem — odgovori še dosti pogumno — gospod grajšak se mojega imena ne spominjate, ker nas je kmetov več in kmet je kmetu podoben.»

«Tiho! Ali ne veš, da si v gradu?» Tako zareži grajšak in ropotá naprej: «Za tako nesramnost bi te dal kar lahko v luknjo, pa vender bodi ti to odpušeno. Zdaj mi povej, po kaj si prišel. Pa le kaj pametnega, ker o vaših sitnostih zavoljo tlake in desetine ne maram nič slišati, razumiš? V tem smo mi še vsi preveč prizanesljivi z vami, posebno jaz. Zdaj govori!»

«Žlahni gospod grajšak — prične Jeraj zdaj že zeló ohlajén — ne zamerite mi, da govorim. Prišel nisem ne zavoljo desetine in ne zavoljo tlake, ampak v čisto drugi zadevi.»

«No kaj? Le brž! Jaz ne utegnem se meniti dalje s takim butcem.» Tako gromi grajšak in se nevoljen obrne v drugo stran.

«Če smem prav ponižno prositi — prične zdaj Jeraj popolnem ohlajen — da bi smel omožiti svojo hčer.»

«Kaj mene to briga, kam spravite vi kmetje svoje pankrte — zarohni grajšak — da mi le desetino daste in tlako opravite, pa je dobro, drugo me nič ne briga. Poberi se in poroči svojo bunko, ali kar je že, komurkoli, če prav vragu samemu.»

Če ravno ta sprejem in poslov ni bil ravno prijazen, je vendar Jeraj veselo zazvižgal, ko je šel po hribu navzdol. Kaj ga je brigala grajšakova surovost! Kar je na uho vjel v gradu, je zdaj izpihal iz njega in ko je prišel domu in povedal ženi Urši pa hčeri Metki, kako je opravil, so bili vsi veseli in opoldne so bili na mizi žganci.

Popoldne se podá Jeraj sam tja proti Repnjam k Hruškarju, povedat mu veselo novico, in tam so spili vrč hruševca na srečno ženitev. Zgovorili pa so se tako, da bo šel Janko k Jerajevim, ker tam je večje posestvo; razen tega pa bo brat Jankov, Tilen, tudi kmalu toliko dorastel, da bo mogel že na tlako hoditi, če bo treba in če oče ne bo mogel, pa tudi domá še kaj podelati.

Zdaj je imel le še oče Hruškarjev pot v Repenjski grad. Šel je koj in opravil prav povoljno. Grajšak mu je rekel, da ne brani Janezu z doma, čeravno bi mu bilo ljubše, ako bi si nevesto domu pripeljal, ker ima rad take podložne, kakor je Hruškarjeva hiša vsa.

Ker je na ta način bilo vse v redu, se je tudi v obeh kočah pripravljalo vse na ženitovanje.

Hudobni oskrbnik.

Vse to je bilo dobro in bi se bilo gotovo lahko prav gladko razvozljalo, če bi Smeleški grajšak ne bil imel oskrbnika — človeka, katerega se je vse balo in ki je storil hudega, kjer koli in kolikor koli je mogel. Ljudje so mu šli povsod z poti in če so se že grajšaka hudo bali, tem večji strah jim je bil oskrbnik, po imenu Grčar. Bil je pač domačin, ne ravno iz okraja te grajšine, ampak iz okraja Brdskega. Priprostega kmeta sin se bil je nekoliko brati in pisati navadil, potem se na Križkem gradu lizal in hlinil okoli grajšaka in ko je Smleškemu grajšaku oskrbnik umrl, je po priporočilu svojega prejšnjega gospodarja prišel v Smleški grad, kjer se je kmalu prikupil novemu gospodarju s

tem, da je neusmiljeno in surovo ravnal s kmeti, a grajšaku je bil zmiraj ponižen sluga. Kjer se je ta človek pokazal, so se kmetje odkrivali že od daleč, a za njim se je slišala marsikaka kletev, čeravno ne vselej glasna.

Temu človeku je bila Jerajeva Metka davno že všeč, ker je bila najzaljša vsega sela. Kakor pa je bil mogočen in se je te svoje moči tudi zavedal, si pa vender ni upal lotiti se Metke, sam se je jezil, da je bil drugje tako silovit, pred tem dekletom pa, če je prav na grajšinskem polji tlako delala, je kar ves pogum zgubil, sam ni vedel kako. Zavaljo tega je bil že sklenil stopiti pred njenega očeta in jo prav zares snubiti, ker prepričan je bil, da se priprosti kočar ne bo podstopil odreči mu je, in potem — si je mislil — dekle tudi ne bo nič reklo, ampak bo veselo, da postane žena tako mogočnega veljaka, kakor je grajšinski oskrbnik.

Kako se torej zavzame, ko zvé, po kaj je bil Jeraj v grajšino prišel in kako je opravil! Najprvo misli pri grajšaku po svoji lizunski navadi Jeraja in njegovo hčer počrniti, da bi grajšak potem dovoljenje za možitev preklical; ko pa vse nadrobneje premisli in prerešeta, se mu ta pot ne zdi prava, kajti ako Jeraja in njegovo hči pri svojem gospodu

počrni, potem tudi on ne bo dobil dovoljenja, da bi tako slaboglasno dekle vzel. Sklene toraj, brž podati se k Jeraju ter naznaniti mu, da je tako naklonjen njemu, da hoče njegovo hčer po zakonu povzdigniti v visoki stan grajske oskrbnice, za kar jo bodo vse druge zavidale.

Jeraj je ravno pred svojo kočo nekaj grabil, ko se prikaže precéj sključena in grbasta postava Grčarjeva pred njim. Kakor vsak, se ga tudi on kolikor toliko vstraši in brz seže po kapici na glavo ter jo prime v roko. Pa gospod oskrbnik je nenavadno milostljiv, veli mu, naj se le pokrije, potem pa praša po Metki.

«Ali je zopet za tlako na vrsti? — popraša Jeraj; — jaz mislim, da do ajdove žetve je svoj del že storila.»

«Nič se ne boj, stari — pravi na to prav prijazno oskrbnik — danes sem prišel iz drugih namenov, prinesem vam srečo v hišo — tebi, tvoji, stari in tvoji hčeri.»

Jeraj se silno čudi takim besedam, ker se mu neverjetno zdi, da bi z grada kdo, posebno pa ta oskrbnik, prinesel srečo v kako hišo; vendar tega svojega dvomljenja ne razodene ne z obrazom ne z besedo, marveč prosi ponižno gospoda oskrbnika, naj bi mu blagovoljno razložil, kake vrste srečo je

prinesel v njegovo hišo. Oskrbnik tudi brž pove, kaj je namenil njegovi hčeri Metki, da bo za grajšakinjo prva v grajšinskem okraji, in pričakuje, da bo oče Jeraj na to brž povzdignil roke in za to milost najprvo zahvalil se Bogu, potem pa njemu, oskrbniku. In res prične Jeraj ves iznenaden:

«Prevelika je vaša milost, gospod, do naše borne kočice in njenih nizkih prebivalcev; take časti moja priprosta hči nikakor ni vredna —»

«O, nič ne dé — mu seže oskrbnik v besedo — meni je všeč, vse drugo se bo že naredilo.»

«Ne, gospod, tega nisem hotel reči — odgovori Jeraj — ampak nekaj drugega. Žal mi je, da vam ne morem več vstreči ž njo, ker je obljubljena že in zaročena s premilostljivim grajšakovim dovoljenjem. Čez teden dni bo že poroka.»

«Tako? — zagromi zdaj Grčar — tako? Toraj vi zametavate čast in srečo, katero sem jaz vaši hiši namenil, in vzamete za zeta rajši neumnega kmetiškega buteljna, ko vse-mogočnega grajskega oskrbnika? Nadjam se, da si bote to reč čez noč še premislili, in da bom jutri, ko pridem, dobil drugačen odgovor. Če ne, trepetajte pred mojo jezo!»

S tem odide oskrbnik zeló slabe volje, in ljudje, ki ga srečujejo, se mu umikajo še dalje ko navadno.

Pa tudi Jeraj ni nič prav dobre volje, ker pozná hudobnost oskrbnikovo. Da bi njegovo hčer snubil, tega si pač ni domišljeval, to bi bil pa vsakemu povedal, da bi jo bil rajši pri tisti priči ubil, kakor jo dal tako grdemu in hudobnemu človeku, če je prav prvi za grajšakom. Ko ste toraj Urša in Metka prišli zvečer s polja, jima je povedal, kako nenavadnega in nepričakovanega obiskovalca je popoldne imel in po kaj je prišel.

Mati in hči ste se obe enako vstrašili te novice. Metka je kar naravnost rekla, da se da rajši živo pokopati, kakor da bi vzela tako ostudnega človeka, kakor je grajšinski oskrbnik. Mati Urša je tarnala in vso noč zdihovala, češ, da iz te moke ne bo nič dobrega kruha, Jeraj sam pa tudi ni zatisnil očesa, ker se mu je zdelo, da se je nad njegovo hišo navleklo črnih oblakov, iz katerih bo gotovo tresk. Zjutraj sta bila oče in hči složna o tem, kak odgovor ima dobiti oskrbnik, če pride, le mati Urša je vila roke in tarnala, da se ji je sanjalo o samih pošastih.

Res zjutraj skoro na vse zgodaj prijaha Grčar, se vstavi pred kočo, pokliče Jeraja in praša:

«Ste se premislili? Kako je?»

«Kakor včeraj, gospod — odgovori Jeraj precéj odločno — dekle ne mara, jaz sem pa tudi že svojo besedo dal.»

«Tako?! — rohni zdaj Grčar ves besen — prvega za grajšakom ne marate za zeta, tresite se torej pred njegovo jezo!»

«Grajšak je več, ko oskrbnik — reče zdaj Jeraj tudi nekoliko razjarjen — in grajšak je dovolil možitev.»

«Tako? — se zakrohota oskrbnik — vi, tepec, se utegnete motiti. Zapomnite si, da je do svatbe še nekaj dni in da se med tem utegne še marsikaj pripetiti.»

S tem odjaha ves razjarjen in ljut.

Najrajše bi bil podal se naravnost v grad nazaj in skusil pred svojim gospodom počrniti Jeraja in njegovo rodovino, vzlasti Metko; pa ker v jezi človeku ne pride vselej naglo kaj dobrega na misel, se hoče tudi on nekoliko spreleteti in jaha po cesti proti Repnjam in to bolj v zamišljenji, kakor da bi si bil pot izvolil. Konj je veliko trpel, ker ga je zbadal, suval in rupal na vse strani, da je žival bila vsa potna in spenjena.

Tako prijahá do vogla, kjer se od Dobruše pot sklóni v Repnje. Pot je ozka in ko pogleda kvišku, vidi, da mu pride nasprot kme-

tiški voz z razno robo, pred katerim je vprežen pohleven konjiček. Ogniti se je težko, ker sta na obeh straneh griča; jezdec bi se bil pač lahko nazaj obrnil in spodej na travnik umaknil, da bi bil šel voz memo njega, pa kaj bo grajski oskrbnik umaknil se kmetu, posebno če je tako slabe volje, kakor je bil ta dan Grčar. Nikakor ne! Zato zareži nad kmetškim fantom, ki je konja gonil in skušal se ogniti mu:

«Kam pelješ to robo?»

«V Smlednik» — odgovori fant.

«H komu?» — renči Grčar nadalje.

«K Jerajevim, ker bo tam te dni ženitovanje.»

Če je kaj moglo oskrbnika še bolj razjariti, kakor je že bil, so bile te besede. Vsa kri mu šine v glavo, svojega konja zakadi proti vozu, s svojim kratkim, pa hudim bičem vdari po vpreženem konji, da se ta kvišku vspne, prekucne in si vrat zlomi ter je pri tej priči mrtev.

Predno se kmetiški fant — ki ni bil nihče drugi ko Janko — prav zavé, kaj se je zgodilo, in predno more tudi Grčar svojega konja pomiriti, že prijaha po klancu dol jezdec, ki brž popraša, kaj se je tu zgodilo. Kmetiški fant in drugi, ki so med tem bliže prišli, mu razložé, kaj in kako.

Na to jaha memo voza do Grčarja in ga praša:

«Kdo ste vi in zakaj ste to storili?»

«Jaz sem okrbnik Smleškega gradú in ta kmet se ni hotel umakniti mojemu konju» — odgovori Grčar prevzetno.

«Tako? — reče na to jezdec — jaz sem pa sodnik Repenjske grajšine in v tej oblasti vas obsodim, da brž stopite s konja, katerega naj kmetič vpreže v svoj voz. Vi utegnate potem jahati na tem mrtvem konji domú ali pa peš iti, kakor vam drago. Ako se tej sodbi ne vdaste z lepo, vdali se bote pa z grdo.»

Nekaj se Grčar repenči še in seže po svoj meč, katerega je, kakor vsak grajski človek, zmiraj opasanega imel; ko pa vidi, da za tem prihajajo še trije, zasuče konja in hoče popihati jo.

«A, tako se pa nisva zmenila — se oglasi brž Repenjski jezdec — drgne svojega konja, zbliskne za njim ter dohitevši ga potégne ga z močno roko s konja, da se zvali Grčar v prah. Potem prime konja za ujzdo, ga žene nazaj ter izroči kmetu rekoč, naj ga le vpreže in pelje se ž njim naprej. Janko si pa tega po vsi ti dogodbi ni upal, zato so voz obrnili in z novim konjem peljali ga nazaj v vas.

Grčar je pa tudi pobral svoje kosti s ceste ter jo mahal peš proti domu; zaklel pa se je, da se bo hudo maščeval ne samo nad sodnikom, ki ga je tako osramotil, ampak še bolj nad ženinom Metkinim; in da je držal besedo, se bo pozneje videlo.

Dobro uro hodá je imel do Smlednika in tu je vstavil se pred kočo Jerajevo. Ta se ga je, se vé da, hudo vstrašil, ker ga danes ni več pričakoval, najmanj pa pešca, ker je navadno prijahal in je tudi pred par urami imel še konja.

«Kje si ti, zarobljeni kmet, da te razbijem — zagromi v kočó; — ven s tabo, če si not!»

Jeraj pride ves plašen iz kočé in praša ponižno:

«S čem vam smem postreči, gospod oskrbnik?»

«Ali si še zmiraj tako trmast, kakor si bil?» — praša Grčar hude volje.

«Kar sem rekel, sem rekel — pa odgovori Jeraj — svoje besede ne prekličem. V vsem drugem sem vam ponižen sluga, a v tem ne, ker imam že grajšakovo besedo.»

«Tako!? — zarezí Grčar; — vedite torej, da tisti kmetiški butelj vaše hčere ne bo nikdar dobil, za to bom že skrbel jaz, zapomnite si to dobro!»

Potem je odpiha oskrbnik proti gradu navzgor in na pol pota sreča grajšaka, ki je ravno jahal navzdol.

«Ej, Grčar — ga ogovori grajšak — kakor se mi zdi, ste vi svojega konja kje zapili ali pa se vam je pohabil, ker, če se ne motim, ste zjutraj z grada jahali, ne pa peš šli.»

Grčar vzame kapico z glave in pové, kaj se mu je zgodilo s konjem; samo resnice ne pové, marveč se laže, da je bil napaden po roparjih, ki so mu konja vzeli, in da so bili ti roparji podložniki Repenjske grajšine in med njimi prvi tisti kmetiški sin, ki bo vzel Jerajevo hčer.

Ta povest je grajšaka silno razburila, pa ne ravno toliko zavoljo oskrbnika, kakor zavoljo sebe samega, ker, če se razžali služabnik, razžali se kolikor toli tudi gospod. Za to reče oskrbniku, naj le potrpi, ker bo že on sam jahal k Repenjskemu in zahteval zadostenja, to je, ostro kaznovanje hudodelnikov in konja nazaj ali pa družega enacega zanj. Oskrbnik potem gre proti gradu, grajšak pa jaha proti Repnjam. Repenjski grajšak ga prav uljudno sprejme, a ko začne ta govoriti o Grčarjevi zadevi, mu oni pové resnico in reče, da je njegov sodnik dobro razsodil.

Pa Smleški ni bil te misli, beseda je dala besedo in tako sta se dobro razprla med seboj. Repenjski je namreč trdil, da ima kmet, ki za grajšino tlako dela, tudi nekaj pravic, posebno pa to, da ga grajšak varuje in brani; Smleški pa je trdil, da je kmet le živina, ki ni za družega na svetu, ko za delo, pravic pa nobenih nima.

«Torej moj oskrbnik ne bo dobil svojega konja nazaj?» — praša Smleški.

«Pač — odgovori Repenjski — kedar pripelje Hruškarju konja, kakeršnega mu je ubil, bom že jaz skrbel za to, da ga potem dobi nazaj.»

«Vi ste pa prav kmetiški grajšak — se zakrohota na to Smleški — skoro bi vas klical na dvoboj, pa imam zdaj važnejše opravke. Vender si utegneta zapomniti, da se bova srečala kje drugje, in takrat bova tudi drugače govorila.»

«Kakor vam drago — odgovori Repenjski grajšak, čvrst mož; — v gradu mojem se vam ne bo zgodilo nič žalega, drugače je pa moja roka tudi pripravljena sukati meč, če je treba.»

Tako sta se grajšaka razšla. Smleški je ves razburjen jahal proti domu, Repenjski pa je sedel za mizo, poklical starega služabnika Martina in mu naročil, naj gre po

Hruškarja, mladega in starega, da naj brž prideta v grad. Sevé, da prideta oba brž in ko jima grajšak pové, kaj je danes bilo, sta oba zeló prestrašena.

«Bo pa Janko moral gnati konja nazaj v Smleški grad» — reče Hruškar.

«Ej, kaj še — pravi grajšak; — če bi za to šlo, mu pošljem jaz konja, saj jih imam več boljših v hlevu. Tu pa gré za pravico, moj sodnik je prav sodil, zato je ta zadeva zdaj tudi moja, jaz se potegnem za vajino pravico. — Drugače pa bo menda zdaj z ženitvijo. Če se Janko priženi v Smlednik k Jerajevim, gorjé mu! To poznam grajšaka in njegovega tu tako osramočenega oskrbnika. Za to vama jaz svetujem: Če Janko že hoče vzeti Jerajevo Metko, naj jo vzame sém in to kar na tihem; poroko bomo imeli še pri sv. Marjeti v Vodicah. Ako bi se potem Smleški kaj togotil ali repenčil, mu bomo pa posvetili domu, ker jaz imam še več kmetov in vojakov, kakor on; če bi se bilo treba vdariti, pa vem še za drugo pomoč.»

«Bog vas varuj in živi še mnogo let! — reče stari Hruškar — če bi Smleščani takega gospoda imeli, kakor ste vi, kako bi bili srečni! Hvala vam za blagi svèt! Še nocój se peljemo v Smlednik in odpeljemo ne-

vesto sém, če bo Jeraj v to privolil. Ali kaj, milostljivi gospod, ako potem grajšak ali njegov oskrbnik spusti svojo jezo nad njim?»

«Ne verjamem, da bi kaj takega storil — odgovori grajšak, — ker njemu je kmet prenizka stvar. Tudi mu Jeraj ni nič hudega storil, čemu bi ga toraj preganjal?»

«No, no — reče na to Hruškar — o grajšaku vem le toliko, če smem povedati, da preveč verjame svojemu oskrbniku, in kaj je ta, vedó grajski podložniki le predobro. Večidel se to zgodi, kar on obljubi ali zažuga. Vender grem že jutri k Jeraju, da mu razložim, kaj in kako. Priporočam se vaši milosti.»

Hruškar grè in se drugi dan na vse zgodaj podá k Jeraju ter mu pové, kaj mu je Repnjski grajšak rekel; nasprotno mu pa Jeraj pové, kaj se je v njegovi hiši zgodilo med njim in grajskim oskrbnikom. Se vé, da se je Jeraj tega silno vstrašil, še bolj pa njegova žena in tudi Metka. Brž so uganili, da s prvim dogovorom nič ni in da bo morala zdaj Metka iti v Repnjo; to su tudi kar sklenili in Hruškar je rekel, da mora iti koj ž njim, ker utegne strela z grada vdariti vsaki hip v hišo; poroka bo potem v grajski cerkvi sv. Tilna ali pa pri sv. Marjeti v Vodica, kamor tako ni daleč. Mati

Urša se temu nekoliko ustavlja, ker bi bila možitev rada videla táko, kakor se je ona možila; nazadnje pa se je vender vdala, ko ji je Jeraj rekel:

«Kaj pa bo, če pridejo z grada zdaj po nas in nas zapró vse, kolikor nas je?»

Tako je Metka povezala nekaj svoje robe v culo ter šla s Hruškarjem; drugo je oče Jeraj obljubil poslati ali sam pripeljati brž za njó.

Šla sta torej Hruškar in Metka in srečno prišla v Repnje, kjer je do poroke bila sprejeta v grajšino za deklo. Tudi njeno ženitovanjsko robo so spravili ponoči na tihem Jeraj in njegovi sosedje v Repnje k Hruškarju in tako so mislili, da je vse dobro narejeno.

Ko Smleški grajski oskrbnik zvé, kaj se je zgodilo, se ves peneč podá k grajšaku in mu pové, da je najpridnejša in najčvrstejša delavka, hči tlačana Jeraja, pobegnila v Repenjski grad.

«Kaj? — zarohni grajšak — tja je pobegnila? Jaz sem pač dovolil možitev, pa le tako, da bi njen ženin, ki je tudi krepek dečko in bi bil dober za tlako in za orožje, prišel k Jeraju, torej pod mojo grajšino. Tako pa ne gré. Naj pride pisar, da mi spiše pismo do Repenjskega!»

«Grčar gré in pride kmalu nazaj s šibkim človečetom, ki je prineslo pergament, črnila in pero za pisanje. Grajšak hodi ves razjarjen po sobi, da se kar dilje tresejo pod njegovimi okovanimi čevlji, in narekuje pismo do Repenjskega, v katerem hoče imeti prvič ubeglo Metko, svojo tlačanko, nazaj, drugič pa tudi konja, katerega so oskrbniku vzeli njegovi roparski podložniki, če bi Repenjski ne hotel tega storiti in ukazati, naj se pa pripravi na boj in mu naroči, naj ga nese sam tja s primernim spremstvom ali pa naj pošlje koga drugzega, da bo le gotovo opravil.

Grčar, ki je bil, kakor navadno ljudje te vrste, le drzen, pogumen pa nikakor, gre s pismom in ukaže pisarju, naj si izbere tri ali štiri grajske stražnike ter jaha ž njimi v Repenjski grad s pismom, ker on sam si ni upal več v Repenjsko vas, še manj pa v grad. Pisač pa tudi ni bil posebno pogumen, ker je imel ravno tako svojih grehov, kakor oskrbnik, in še le, ko mu je ta z mečem pretil, je šel, zasedel konja, izbral si deset najčvrstejših stražnikov ter jahal v sredi med njimi proti Repenjskemu gradu. Tja brez vse nadleže dospevši potrka na vrata in izroči svojega grajšaka pismo z nekako ponosnostjo. Repenjski prebere, potem pa reče:

«Sporoči svojemu gospoda, da, če hoče imeti to, o čemur mi piše, naj pride sam po oboje. Druzega odgovora nimam zánj.»

Poslanci Smleškega odjahajo in pisar pové svojemu gospodu, kako je opravil. Kako se togoti grajšak in kako ga šunta in podpihuje še oskrbnik, to si utegne vsak misliti. Konec vsega je bil ta, da je grajšak naročil Grčarju, naj mu drugi dan pride s kakim nasvetom, kako in kaj je zdaj storiti, ker to razžaljenje je vender preočitno in prehudo. Grčar to obljubi in gre. — In res, drugi dan pride Grčar ter govori svojemu gospodu:

«Jaz sem si vso to reč nadrobno premislil in zdaj se predrznem svetovati vam to. Z orožjem bi mi proti Repenjskemu v očitnem boji ne opravili nič, ker je naših premalo, razen tega pa je še tista sitna višja sodnija za plemenitaše, kateri so podložni vsi grajšaki. Če hočemo torej svoj namen doseči, moramo ravnati drugače in izogibati se očitnosti.»

«Torej kaj je sklenila tvoja modra glava?» — praša grajšak.

«Če smem vse povedati, kar sem nocój premislil in prevdaril?» — praša zalezljivo in hinavsko Grčar.

«Govori, bom že presodil, če je kaj ali nič!» — veli grajšak.

«Prosim torej blagovoljnega posluha» — prične zdaj oskrbnik in nadaljuje: «Vi, milostni gospod, se hočete maščevati na dvojno stran, prvič zavoljo ugrabljenega konja, drugič zavoljo Jerajevega dekleta, ki je v Repenjsko grajšino ušlo.»

«Pa zavoljo razžaljenja moje osebe po Repenjskem grajšaku — si mar to pozabil?» rohni grajšak.

«Nikakor — pravi oskrbnik — ali blagovolite me poslušati do konca. Zavoljo konja se maščujemo nad Jerajem, ravno tako zavoljo dekleta. Čas za povračilo Smleškemu pa pride jeseni, bom že jaz vse v red spravil in potem, predno pričnemo, prosil vašega milostnega privoljenja.»

«Naj bo — reče grajšak — kako je zavoljo konja in dekleta?»

«Zdaj se prične žetev — razklada Grčar — kmetje morajo na tlako in desetina se bo tudi poberala. Jeraj bo s svojima konjema vozil desetino tu gor v grad in jaz bom že skrbel, da ne bota premalo trpela; ako bo godrnjal, se kmalu najde prilika in še celó vsaj nekoliko opravičen vzrok, da ga zapremo zavoljo upora in ga ne spustimo prej, da dobimo njegovo hčer iz Repenjskega grada nazaj. Višja plemenitaška sodnija vam pa tudi ne more kaj, ker ima vsak grajšak

pravico, soditi in kaznovati svoje podložne. To za zdaj! Morda se iz tega izvali pa še kaj drugega, kar bo padlo nad Repenjskega.»

«Dobro, dobro! — prikima grajšak po nekolikem premišljevanji; — stori v tem, kar hočeš, jaz ti dam popolno pooblaščenje.»

S tem je razgovor med Smleškim grajšakom in njegovim hudobnim oskrbnikom pri kraju. Pustimo torej ta zlobna človeka in obrnimo se drugam, v Repnje nazaj.

Skrivnostna starka.

Metka je bila v grajšini dobro spravljena. Pomagala je, kjer koli je mogla pri delu in gospá, poznana zavoljo njene dobrega srca, jo je kaj rada imela. Se vé, da dekle ni nič mislilo, da se nad glavo očetovo s Smleške grajšine zavoljo nje zbirajo taki oblaki, marveč še celó vesela je bila, da se je vse tako gladko razmotalo. Zato je bila prav veselega obraza in pela neko Marijino pesem, ko je šla proti gradu s polja z jerbasom polnim plevela za živino. Ko gre po stezi skoz smrečje, zagleda na koreninah sedečo staro ženico, katere se dekle tako vstraši, da kar hipoma vtihne in ji skoro jerbas na tla pade.

«Ej, ej, zakaj si umolknilo, dekle? — se oglasi starka, vstane, se opré na svojo

palico, postavi pred starko ter govori dalje: «Zakaj si se vstrašilo, zalo dekle? Stara Barba rada sliši lepo petje, saj je ona tudi znala peti in je pela kakor ti, zdaj pa ne poje več. Poj, dekle, le poj, Marijine pesmi so lepe.»

Pa Metka je tako zmedena in prestrašena, da ji kar sapa zastaja in ne more iz grla spraviti besedice.

«No, no, dekle — prične zopet starka — ne boj se me, saj stare Barbe se ljudje ne bojé, ampak še radi, prav radi jo imajo, ker marsikomu kaj pové, kar drugi ne vedó.»

Zdaj še le se Metka ojači toliko, da plašna pregovori:

«Kaj? Tista Barba ste vi, tista žena, o kateri pravijo, da se kar prikaže pa zopet zgine? O, potlej bom pa jaz nesrečna, ker je nesrečen vsak, komur se tako nenadoma prikaže, posebno pa dekle, kakor sem jaz.»

«Meniš, mlado meso? — pa zdaj zarenči starka bolj ostro; — meniš, da je res tako? Jaz tebe ne vidim prvikrat, videla sem te že, ko si ti ravno sveta luč zagledala. Če bi toraj hotela vsakemu in vsaki nesrečo prinesti, tebi bi je ne, dekle, verjemi mi to. Pa zdaj pojdi v grad, da se preveč ne zamudiš. Jutri se bove videli in povedala ti bom nekaj, kar bo v tvojo korist, česar pa sama še ne veš.»

«Kje se bove videli?» — praša zdaj Metka zavzeta in se jame odmikati.

«Kjer boš ti najbolj sama» — reče starka, se obrne, pogleda Metko še enkrat, vkrene v stran in se s svojo palico kaj naglo zgubi v hosti.

Metka pride v grad vsa zamišljena in ponoči skoro ne zatisne očesa. Najraje bi bila to, kar se ji je zgodilo, povedala komu, pa ni imela nikogar. Drugi dan jo pošlje gospá grajska z vrčem k Dobruškemu studencu po vode, ker je bil ta studenec zeló mrzel in so vodi pripisovali posebno zdravilno moč. Ta studenec je bil v zelenem gaji sredi griča nad Dobrušo, od Repenjskega grada nekaj dobrih streljajev, do njega je bila precéj vglajena stezica, ker so po vodo močno hodili, vzlasti poleti. — Metka gre tje naglih korakov, da bi prej prišla. Ko pa pride do studenca, kaj zagleda tam? Tisto ženo, na katero je prejšnji dan naletela v hosti. Zopet preplašena obstane. Pa starka ima danes nekaj prijaznejši obraz, tudi njen glas ni tako osoren, ko prične:

«Vidiš, dekle, da sve se dobili danes na samotnem kraji, kakor sem ti včeraj obljubila, akoravno ti nisi mogla vedeti, da te bo grajska gospá poslala tu sèm po vodo. Zdaj sedi tu na skalo k meni in poslušaj, kaj ti imam povedati.»

«Se mi bo domú mudilo — se izgovarja Metka — gospé, ki je tako dobra mi, ne smem žaliti.»

«Nič se ne boj, ne bo dolgo. Povedati imam ti le tri reči za zdaj, drugo pride pozneje, kedar bo treba. Torej postavi vrč na tla, sedi sèm na skalo in poslušaj!»

Metka sama ne vé, kako je to, da se ne more braniti, akoravno se te skrivnostne starke skoro boji. Zato sede, kakor ji je starka velela, in napné uho, da bi poslušala. Starka zdaj prične:

«Troje ti imam povedati, čuj! Prvo je, da ti nisi to, kar si, drugo, da ne hodi k temu studencu po vodo, tretje, da bodo prišli zdaj hudi dnevi na vse tiste, pod katerih streho si bila prej, si zdaj in misliš biti v prihodnje.»

«Tega pa jaz ne razumem, razložite mi nadrobneje!» — reče zavzeta Metka.

«Ni še čas za to — pa reče starka — tudi je bolje, da ne veš. Za prvo nič ne moreš, drugo si zapomni, ko bo pa tretje blizo, me boš že videla.»

«Joj, joj — tarna ostrašeno dekle — kaj bo pa z ženitovanjem?»

«Za zdaj še nič, prihodnost se pa človeku ne sme razodeti, ker je bolje, da je ne vé.» Tako pravi starka in pristavi: «Zdaj

pa le napolni vrč in hiti v grad, da te ne bodo pogrešali.»

S tem vstane starka, se zasuče in izgine v goščavi, kakor je izginila prejšnji dan. Metka natoči vrč in hiti ž njim proti gradu; med potjo mrmra sama pri sebi:

«To je res ženska nesreče, ni izmišljeno, kar ljudje govoré o nji. Kar mi je danes povedala, tega razumeti pa nisem kos.»

Vsa zamišljena pride z vrčem v grad in je ves dan tako tiha, da se to ne le poslom, ampak še gospej čudno zdi. Poprašujejo jo po vzroku, pa ona se izgovarja, da ji ni prav dobro.

«Pa pojdi v posteljo — reče ji gospá — in kuharica skuha naj ti čaja iz rož, ki vsakemu tako dobro stori.»

«Lepa hvala, milostiva gospá — pa odgovori Metka — bo že samo odleglo, saj ni nič hudega.»

«Pa čaj ti bom vendar skuhala — pravi kuharica — le malo posedi tu v kuhinji.»

Metka uboga in ostane med drugim ženstvom v kuhinji, da bi ne žalila gospé, katera potem odide. Ženske so zgovorne bile v starih časih nič manj kakor zdaj, zato se je začel živahen pogovor ali klepetanje med njimi. Največ so špikale Metko, ker bi jo bile rade spravile do boljše volje, kar pa

se jim nikakor ni hotelo posrečiti. Slednjič reče hišina:

«Ravno tako se drži danes Metka, kakor da bi bila staro Barbo videla.»

«Morda jo je tudi — pristavi druga — saj je šla po vodo k studencu, kjer jo je že marsikdo videl.»

Metko stresejo te besede, vender se premaga in odmaje z glavo, ne reče pa nič.

«Čudna starka je to — poprime zopet hišina — kje biva, nihče ne vé; le to je znano, da jo je največkrat videti v gozdu nad Dobrušo okoli studenca, kjer pa kar zgine, kakor duh. Od kod je prišla in kaj je, ni znano nikomur, le to pravijo ljudje, da od tukaj ni in tudi ne kmetiškega stanu, ampak kaj več.»

«Pa čudno je to — se oglasi tretja — da vsakemu, komur se prikaže, prinese nesrečo, kakor pravijo ljudje. Ali je to res?»

«Za eno reč že jaz vem, da je bilo res — se oglasi prva — to je bilo z Gobarjem izpod Smleške grajšine. Ta je imel lepega konja in se je z njim rad bahal. Ko se pelje enkrat iz Ljubljane, ga sreča starka in mu reče: «Ne vozite se s tem konjem tako preširno tu okoli grajšine, drugače kmalu ne bote imeli ne konja ne voza!» — Kmetič se ji je posmehoval in je ni ubogal, a kaj se zgodi!

Čez teden dni mora z vozom in konjem na tlako, ker je grajski oskrbnik videl lepo in močno žival; ves teden je moral voziti poljske pridelke in desetino po strmi poti v grajšino in zadnji dan mu je konj padel in se stegnil, voz pa potrl. Ko je godrnjal, je moral pa iti v tisti črni stolp, kjer še zdaj menda zdihuje v temnici, če ni revež že poginil. To se mu je zgodilo, ker se mu je prikazala stara Barba.»

«Če bi jo bil pa ubogal — se oglasi zdaj Metka — bi se mu pa kaj tacega ne bilo zgodilo.»

«Saj ravno to je — reče pripovedovalka — kakor začarano, da je nihče ne uboga in ljudje pravijo, da je tudi ne more ubogati; je že, kakor da bi bilo zakleto. Še Smleški grajšak, kakor je divji, in njegov hudi oskrbnik se je ogibata in če jo kje zagledata, popihata jo v stran, kakor pred samim vragom. Ljudje pa pravijo, da, kedar bo grajšaka ogorila, bo tudi konec njega in njegovega grada in kmetje bodo dobili boljšega gospodarja.»

«Saj so tudi res reveži — sklene prva — koliko bolje se godi našim.»

«Take gospóde pa tudi res nima nobena grajšina, kakor je naša, hvala Bogu — reče še kuharica — ali ni res, Metka? Na, tu imaš čaj, kar spij ga, pa ti bo bolje.»

Metka spi je čaj, akoravno ji ni bil potreben, pa reče, da se ji dobro prileže in da ji bo koj bolje. Potem gre na svoje delo in premišljuje to, kar je danes zvedela pri studencu nad Dobrušo od starke, pa v grajski kuhinji slišala. Kar nič ni mogla biti vesela in ko jo v grad domú gredočo sreča Janko ter reče, da bo zdaj kmalu vse pripravljeno zá-njo v hiši, kamor bo prišla za gospodinjo, pomaje ona z glavo in zdihne:

«Bog vé, Janko, kaj bo še! Meni se zdi tako, kakor da bodo prišle še velike nadloge — vsaj nád-me.»

«Ej, ej — se posmeje Janko — kako si otožna! Kakor da bi bila videla staro Barbo.»

«Ne norčuj se, Janko — mu žuga resno Metka — rajši moli, da bi se nič ne zgodilo.»

S tem se razideta, Janko zdaj tudi nekako osupnen.

Dva naklepa, eden spodleti.

Stopimo zdaj zopet v Smleški grad, kjer sta dva jezo kuhala, grajšak in oskrbnik; prvi se je že tako v jezo spravil, da je svojega oskrbnika zdaj tikal, zdaj vikal, kakor je že bila sem ter tje njegova navada. Najdemo ju v lovski sobi, kjer so se njegovi

prijatli, večjidel grajšaki, pa tudi drugi ljudje iz okolice shajali. Grčar stoji s kapico v roki pri vratih, kakor da bi čakal molčé povelja ali odgovora gospodovega, a po obrazu mu pa bliskne večkrat nekaj kakor satansko veselje. Grajšak pa trdo stopa po debelih hrastovih deskah, iz katerih so narejena tla, kakor tudi stropovje; orožje leži na mizi, le široki klobuk je obdržal na glavi.

To čudno tihoto preruši še le mladenček (paže), ki prinese na srebrni plošči vrč vina in ga postavi na mizo, potem se plašný, a spoštljivo odmakne.

«Dolgo sem čakal — zarohni grajšak nad njim — iz tebe ne bo nič prida, dečko, se ne boš navadil vitežkega posla. Pa le pojdi zdaj in pusti me samega; če bo premalo v tem vrču, boš pa družega prinesel, le pripravljenega imej.»

Dečko se prikloni po tedanji šegi in prav gladko smukne skoz vrata. Grajšak si natoči velik kozarec v podobi lovskega rogú in ga izprazni, potem se obrne proti Grčarju:

«Tvoje nasvete sem si te dni in posebno nocój, ko nisem mogel spati, bolj nadrobno premislil. Prva, ki se tičeta le bolj tebe, naj ti že veljata, zadnji pa, ki se tiče mojega maščevanja nad Repenjskim kmetiškim grajšakom in njegovim bričem ali sodnikom, mi

ne more biti všeč, ker kdo bo tako dolgo odlašal! Na, tu ga požri pokal, da ti pride kaj boljšega v bučo. Vino je dobro, saj je še tisto, katerega smo vzeli pod Šmarno goro nekemu trgovcu, ko ga je ravno po Savi peljal iz Dolenjskega ali Hrvaškega — kaj jaz vem!»

S tem mu natôči navadno veliko posodo, «pokal» imenovano, in mu jo postavi na vogel mize. Grčar se pač nekoliko brani, češ, da se mu ne spodobi piti pri gospóski mizi, pa se vender brž udá, če prav bi mu grajšak ne bil rekel, da pri njegovi mizi sme in mora vsak piti, ako mu on ukaže, naj je tudi zadnji njegovih tlačanov. Poprime torej kozarec in ga sprazni z vsklikom:

«Na milostnega grajšaka in mojega dobrega gospóda zdravje in dolgo, srečno življenje!»

«Kaj blodiš? — pa ga zavrne grajšak — mar pij na zdravje svoje pameti, da boš vedel mi dajati boljše svete. Ta kozarec je že zgubljen.»

«Ej ni, milostni gospod — pa reče Grčar pogumneje — ga že imam in to takega, da utegne pridobiti si tudi Vašo pritrditev. Blagovoljite me le poslušati!»

Grajšak se stegne po dveh visokih stolih, izprazni ga zopet «rožič» pa veli:

«Vidiš me pripravljenega, govori!»

Oskrbnik pristopi nekoliko bliže in prične:

«Kaj Vam je storiti, da bi se mogli prej maščevati nad Repenjskim, s tem sem si tudi jaz od tistega dne do zdaj glavo belil, pa mi ni hotela priti nobena prava misel. Ali ravno prej ste Vi, milostni gospod grajšak, izustili besedo, katera me je pripeljala na pravo pot hipoma, kakor da bi se bilo zabliskalo.»

«Katera je bila ta beseda?» — praša vmes grajšak in si natoči tretjič.

«Kmetiški grajšak», ste rekli, milostljivi gospod, in ti dve besedi ste mi šinili kakor iskra v glavo. Brž sem si mislil: Kaj pa, če bi Repenjskega pri vseh grajšakih tu okoli razupili za prijatelja kmetov, ki kmete premalo ali prav nič trdo ne drži, ampak mu še več veljajo ko sosedje grajšaki. S tem se dajé pohujšanje tlačanom vseh drugih grajšin, ki vidijo, kakó predobro se Repenjskim godi, in bati se je skoro, da bi se vsi skup ne vzdignili, napadli in ne požgali vseh gradov.»

«Tega se ni bati — mu seže grajšak vmes — kaj bodo te lene in bojazljive mrhe!»

«Če tudi ne, saj jaz tega v resnici nikakor ne mislim — poprime zopet Grčar; — to bodi le izgovor, in izgovor je dober, če se prav s trte zvije. Saj ni družega treba, da grajšake tu okoli razburite in zoper njega,

kar bo tako brez težave šlo, ker, saj veste, gospodov grajšakov tu okoli nobeden ni prijatelj kmetu, najmanj pa tak, „kakor Repenjski.“

«Res je to — pritrди grajšak — to ne bo težko. Ali kako vsakemu posebej to povedati in razložiti?»

«Saj ni treba vsakemu posebej razkladati — razjasnuje dalje Grčar — pošljite pote na konjih okoli njih in povabite jih na teh dni katerega sem na lov ali na pojedino. Ko bodo tu okoli te mize zbrani in dobre volje, jim lahko razložite to in še marsikaj družega pritaknete.»

«Tri sto kmetiških duš! — zakolne grajšak in vdari s težko pestjo ob hrastovo mizo, da vsa vinska posoda odskoči — ta je pa prava, vredna še kozarca. Na tu ga imaš!»

Grajšak mu potisne proti voglu mize zopet bokal, in ko ga Grčar izpije, pravi zopet grajšak:

«Tvoja misel je torej ta, da bi potem vsi grajšaki vzdignili se proti njemu in ga kaznovali?»

«Ali pa, če bi izročili kaznovanje Vam, sami pa poslali vsak po nekaj svojih vojakov na pomoč, če bo treba.»

«Tako, tako, to je meni prav, jaz ga hočem zadaviti.»

To izgovorivši nagne zopet vrč, ko pa vidi, da je prazen, veli:

«Dobro je, zdaj greste. Dečku recite, naj prinese drug poln vrč, pa pošljite mi pisarja sem, da bo sčečkal brž vabila do mojih prijateljev grajšakov. Tudi naj se pripravi šest konjikov za naglo pot. Če Vas bom kaj potreboval danes še kaj, pošljem po Vas, drugače pa se držite svojega posla.»

Tako odpusti grajšak svojega dobrega svetovalca, katerega je bil tikal ves čas, vikaje ga, ta pa si mane roke ostudno smejaje se, njegov obraz je prav po vsem podoben pošasti.

«Zdaj je moja skrb v tej zadevi pri kraji, pridejo torej na vrsto moje zadeve in čas je, da spletem mreže, jih nastavim ter ob svojem času zadrgnem, da mi pridejo vsi v roke, tudi tisto ubeglo dekle. Haha, bo že šlo.»

Tako modruje oskrbnik, opravi grajšakova povelja in se zgubi za gradom po stranski poti. Kmalu za njim odjaha šest jezdecev iz grada v razne strani in kmetje, ki jih vidijo, tarnajo: «Bo pa že zopet hudournik s psi in vsem zlodjem. Gorjé našemu žitu, ki ravno najlepše zori!»

Grčar, ki je nekoliko okoli grada postopal in gledal dol po selih, se vrača v grad nazaj,

a ravno pred zadnjim voglom stopi iz grmovja človek odurnega obraza in skažene postave, kateremu je iz obraza gledala lisičja prebrisanost in vragova hudobnost. Pristopivši potegne svoje oguljeno pokrivalo, pol klobuka pol kape, z glave ter se tudi nekako priklone, kolikor mu to grbasta postava dopušča. Po rasti je bil nekako podoben Grčarju, samo obraz je imel še grši in eno oko izbito.

«Kaj češ, Anžé?» — ga vpraša Grčar in postoji.

«Nekaj Vam imam povedati, gospod oskrbnik — prične tako ogovorjeni — nekaj za Vas.»

«Tako? kaj pa bo? Le povej! Če bo res za kaj, dobiš groš.»

«Menim da, še več boste dali — se ostudno namuza človeče — jaz Vam bom povedal, kje je Metka.»

«Kaka Metka? ktera?» — poprašuje Grčar, nevednega se delajoč in svojo nevoljo komaj prikrivajoč.

«I no, reciva, da je Vi ne poznate — zavije brž zvito človeče — pa ste vsaj slišali, da je neko deklé, Jerajevo namreč, na tihem ušlo v Repenjsko grajšino.»

«To vem, to ni nič novega — reče Grčar, kakor da bi ga vse nič ne brigalo — to ni groša vredno, Anžé.»

«To še ne — reče Anžé — pa bo to, kar bom zdaj povedal. Metka je v gradu za deklo in — zdaj poslušajte: Metka hodi vsak dan dopoldne okoli desete ure k mrzlemu studencu nad Dobrušo z vrčem po vode za gospó. Le redkokedaj gre kaka druga dekla.»

«Hm — reče na to oskrbnik, svojo radost nad to novico prikrivaje — ali ni nič več? Kaj pomaga to meni?»

«Vam ne — se zvito namuza Anžé — morda pa gospodu grajšaku, kar se na ta način lahko najzaljše dekle tega sela nazaj dobi. Saj v Vašem gradu kako zalo deklé ne bi bila odveč in možitev se tudi zabrani.»

«To je grajšakova reč, ne moja. Tu imaš dva groša, Anžé, čeravno tvoje sporočilo ni toliko vredno. Zdaj se pa le zgubi!»

Anžé hlastno seže po daru, se zadovoljno namuza in nasmeje, da se mu usta do ušes odpró, pa zgine v grmovji. Grčar zdaj stopa počasno proti gradu in se tudi zadovoljno nasmehne ter mrmra sam pri sebi: «Je vender dobro, če ima človek koga, ki zá-nj okoli hodi in od zadej v hiše gleda. Samo to bi mi ne bilo ljubo, če bi on res vedel, da je na Metki meni kaj; pa saj tega ne ve, on le tako zastavlja, ker zvit je ko kozji rog. Vredna pa je ta novica veliko,

posebno zá-me. Le čakaj, golobica, ki si sfrčala v drug golobnjak, ne boš hodila dolgo po vodo k studencu; ti bomo nastavili locenj, če prav na tujem, te vjeli, pa lepo dobili nazaj v naš golobnjak, kjer homo vratica zaprli ti tako dolgo, dokler ne boš hotela iti sama v moj golobnjak. Tako bo vkljub tebi in tvojemu buteljnostemu očetu!»

Tako modruje Grčar in zgine v gradu, Anžé pa jo maha po selu — kam? kdo ve! Ljudjem je bil jako neprijetna prikazen, bali so se ga, kakor cigana, pa mu tudi stregli, ker so vedeli, da nosi v grajšine pošte. Dali so mu priimek «Kačji pastir», ker se je najraje okoli gradov smukal, kakor kače ob njihovem zidovji. Da je bil za ta svoj posel sposoben, smo ravno videli, ker vedel je vsakemu prinesiti na uho kaj tacega, kar ga je res mikalo. To je vedel dobro uganiti, ker mu je bila znana vsaka kočá ravno tako kakor vsak grad na več milj široko. Zato je brez vsega družega, samo ob svojem postopanju prav dobro živel, da-si dobrega ni nič, hudega pa prav veliko storil.

Vrnimo se v grad nazaj. Zvečer so prihajali vsi poslani poti nazaj drug za drugim s poročili, da bodo povabljeni gospodje grajšaki vsi prišli v določeni četrty dan. Grajšak zadovoljno prikima in dá povelja za njihov

dober sprejem posebno v kuhinjo; sam pa se podá v klet, kjer se prepriča, da vino bo že še nekoliko časa teklo, potem se bo pa treba ozreti po drugem, ki bi se pripeljal gor v njegovo Savo; kajti kupoval za denar vsaj ta Smleški grajšak vina ni rad, le dvakrat je prišel v tako silo, in tega se je še zmiraj z nekakim strahom spominjal, drugače ga je že tako kje vjel, na vodi ali na cesti.

Lov ta dan ni imel biti glavna reč, zato je sklenil, da bodo šli le na srne in divje prešiče po Smleškem gozdu, in to na konjih, da bodo le do večera gotovi; te zverine je bilo takrat v tem obširnem gozdu, ki se prične pod Smlednikom pri Savi in seza do Šmarne gore, silno obilo, ni se bilo bati za bogat lov, in pa dobra, obilna večerja — tako sta se nadjala grajšak in oskrbnik — bosta gotovo spravila goste v dobro voljo, da se jih bo lajše in globočeje prijelo ono, kar je glavni namen temu dnevu, namreč obrekovanje in črnenje Repenjskega grajšaka. Če je človek dobre volje in je še vinjen, se dá lajše navdušiti in nahujskati.

Četrty dan napoči in na vse zgodaj že prihajajo od raznih strani povabljeni s svojimi lovci, psi in sokoli, katere so rabili za lov perutnine. Kmetje so se tresli, kdaj se

bodo zapodili po polji, pa vse je jahalo v grad. Tam jih je grajšak po tedanji lovski šegi sprejel z «lovsko čašo», potem je kuhinja skrbela za primeren, precéj obilen zajutrak, in odrinila je cela druhal grajšakov, lovcev, psov in njihovih gonjačev z velikim ropotom, lajanjem in rožljanjem v Smleški gozd; oboroženi so bili s sulicami, lovskimi meči in loki s pušicami. Kmetom se je srce oddahnilo in hvalili so Boga, ko so videli, da se nevihta ni vsula na polje, ampak le na Smleški gozd. Pravega vzroka se ve da niso vedeli, kajti ko bi tega ne bilo, bi jih ne bilo nič rešilo teh hudournikov.

Lov je bil srečen, zvečer so prinesli polno divjačine v grad, zato so bili pa tudi vsi prav židane, celó drzne volje. Kaj pa še le zvečer pri pojedini, ki je bila tako obilna, da ne povsod taka! Miza je bila obložena z vsem, da se je kar šibila, in vsi so se nasmejali ter tlesknili z dlani, posebno ker je stala na drugi mizi, na točajski mizi, zopet cela gora vinskih posod.

«To bo pa za celó noč, hahaha» — se zakrohota eden izmed gostov z dokaj poštenim trebuhom.

«O, v Smleškem gradu se zmiraj vso noč popija — pohvali drugi — in le malokdo potem v postelji spi.»

«Hm — omeni tretji — pač lajše šari z vinom, saj ga ima po ceni, ker memo njega pred nosom ga vozijo po vodi in po cesti.»

Tako so opravljali Smleškega, dokler ni sam stopil v lovsko sobo in povabil jih, da sedejo. To se zgodi in pojedina se prične. Dokler je šlo le za nasičenje na lovu pretresenega želodca, se ni veliko govorilo, še le ko je začelo iz velikih rožičnih pokalov vince teči po grlu, so se razvezali tudi jeziki, pa za kak pogovor! Tako podlega, grdega, neotesanega zdaj še med najsurevejšimi ljudmi najnižega stanu ni slišati; to je bilo kvantanje, da sta človeka pretresla kar strah in groza! Pogovor o lovu, čeravno tudi robot in prav mesarski, je bil še vender desetkrat okusnejši. Taka je bila omika večega dela plemenitašev tistega časa!

Smleški ta večer ni pil po svoji divji navadi, ampak opazoval je, kdaj bo prilika prišla za njegov namen. Ko je videl, da so do malega vsi po vinu razgreti in židane volje, vstane, vzdigne svoj rožični pokal in napije:

«Pogin vsakemu grajšaku, ki se tako spozabi, da bolj s kmetom, svojim tlačanom, drži, ko s svojim sosedom, grajšakom! Pogin mu!»

Vse vtihne krog mize in pogledujejo se med seboj; slednjič se oglasi eden in praša nevoljno:

«Saj med nami ni take skaze, če je pa katera, naj se oglasi, da ji glavo razbijem.»

«Ni je ne — rohné zdaj vsi — in če je kje drugje katera, naj jo strela ubije.»

Na to izpraznijo vsi svoje pokale. Smleški pa, s tem vidno zadovoljen, pristavi:

«Med nami ga ni tako spačenega človeka, a ne daleč od tod je eden.»

«Kje? kdo? povej nam ga?» — rohné vsi.

«Tam-le je v jutranjo stran, poznate ga vsi.»

«Repenjski?» — prašajo nekateri.

«Ravno ta!» — odgovori Smleški.

«Dokažite to!» — velé zdaj vsi.

«Nič lajše ko to — reče zdaj Smleški — le poslušajte me in pritrđili mi bote, stavim ta svoj pokal!»

Vsi nategnejo uhó in vpró okó v Smleškega, ki zdaj začne pripovedovati nam že znane dogodbe med njim, njegovim oskrbnikom in Repenjskim grajšakom. Kakor pa bralec do zdaj pozná že Smleškega, bo lahko uganil, koliko je bilo v njegovi povesti jedra resnice, koliko pa lažnjive, popačene priklade in izmišljenih reči. Saj se je za to dobro pripravil in kjer je sam obtičal, pomagal mu je v takih rečeh še bolj prebrisani oskrbnik Grčar. Take je pravil Smleški svojim gostom, da so kar strmeli in se glasno čudili vmes.

Ko je razmotal svojo lažnjivo štreno, je bil vriš grozen, vsi so skočili po konci, s svojimi pestmi bili ob mizo in kričali:

«Takega izdajalca našega plemenitega stanu ne smemo trpeti med sabo. Ob tlaž njim in njegovim gnezdrom! Vsi gremo nanj in ga vničimo, da se ne bo poznala, kje je stala grajšina. Potlej bomo že mi njegove kmete učili, kaj se pravi gospódo služiti.»

Zdaj je Smleški videl vodo popolnem na svoj mlin napeljana in lahko mu je bilo doseči svoj namen: dobiti od vseh pooblastitev, da je on načelnik krdelu, ki ima napasti Repenjski grad. Vsak izmed gostov mu je obljubil po 100 mož pešcev, trije pa po vrhu še po 50 konjikov — tako, da je imel potem Smleški s svojimi vred okoli 1200 mož, konjikov in pešcev, brez kmetov, katerih je pa tudi hotel s silo vzeti seboj vsaj za nošo in vlak. Nazadnje je bilo skleneno, da bo Smleški sestavil in spisat dal bojno napoved ter jo v imenu vseh poslal v Repnje po treh vojakihi, ki jo imajo (taka je bila navada takrat) pribiti na grajska vrata. Štirinajst dni potem se ima pričeti boj, naj bo grajšak pripravljen ná-nj ali ne; če ne, še bolje.

Ko je bilo vse to dognano in tudi določeno, da ima spisano pismo Smleški poslati

svojim zaveznikom poprej v podpis, se je začelo še le pravo pijančevanje, ki je trajalo vso noč; proti jutru so junaki opešali in smrčali nekateri še na stolah ali na mizo naslonjeni, drugi pa tudi pod mizo; le gospodar sam je bil ostal še zeló pri zavednosti in se podal potem v svojo spalnico. Na poti ga sreča še Grčar, ki ga praša, če je vse gladko šlo in v redu; oni prikima in gre potem spat. Gostje so se drugi dan odpravili, kakor se je kateri zbudil, nekateri s svojim lovskim plenom, drugi pa tudi brez njega, in tako je bil grad izprazen še dopoldne.

Zdaj pride na vrsto Grčar. Vlačuga Anže mu je bil povedal, da Metka hodi skoro vsaki dan k studentu nad Dobrušo za grajšinsko gospó po vodo; o tem poročilu pa svojemu gospodu ni povedal, ampak sklenil je, to ugodnost zá-se porabiti in iti enkrat brez vednosti in dovoljenja grajšakovega na lov deklice; hotel jo je namreč pri studentu zajeti in odpeljati v grad, kjer bi morala ostati tako dolgo, da bi se omehčala in privolila v možitev ž njim. Privoljenja grajšakovega k temu si je bil že naprej gotov, ravno tako tega, da se golobica vjeta ne bo branila mu tako dolgo, kakor prosta.

Vender sam si ni upal iti jo lovit, ker take vrste ljudje nimajo nikjer pravega

poguma bodi si nevarnost še tako mala. To delo izročil je marveč trem zanesljivim in trdnim grajskim vojakom, obljudivši jim dobro darilo, če mu dekleta pripeljejo, pa Bog varuj, da bi kdo grdo ravnal ž njo ali se celó kaj pregrešil! Ukaže jim torej po gošavi splezati se do studenca, tam poskriti se in čakati, da pride Metka z Repenjskega grada po vodo, in ko pride ter začne zajemati, zgrabiti jo, zamašiti ji z robcem usta, da ne bo upila, ter prignati jo k njemu, ki bo na podnožji grada na južni strani čakal ná-nje. Vójaki, kakor so bili tiste čase pri skoro vseh grajšinah silno sprideni in hudobni, se priduše, da jim ne bo ušla, če le ni čarovnica ali s čarovnicami v zvezi, in se spravijo drug za drugim na prežo k studencu, kjer se po grmovji poskrijejo in čakajo Metke, katero so že z doma njenega prej poznali.

Metka je še zmiraj hodila k studencu po vodo, akoravno je bila stara Barba svarila jo; hodila pa je zato, ker se ni hotela zameriti gospéj, povedati pa tudi ne, zakaj ne gre rada po vodo in kdo jo je svaril pred tem potom; ako bi bila gospéj črhnila le besedico o tem, kar se ji je zgodilo, dobrotna gospa bi je goťovo ne bila silila k temu, marveč poslala k studencu kako drugo

deklo, saj jih je bilo v gradu več. Ali Metka tega ni storila, ker je bila preplašna proti gospéj, in tako je hodila skorej vsaki dan. Tudi omenjeno jutro se napoti z vrčem k studencu zamišljena, kakor že vse dni, kar je govorila s starko, katere pa od tistega časa več videla ni. Komaj pa je tje dospevši pripognila se, da bi zajela vode v vrč, kar skočijo trije Grčarjevi poslanci k nji in jo hočejo zgrabiti; Metka se tako vstraši, da ne more nič ko precéj glasno zaupiti; pri tem ji pade tudi vrč iz rok in se razbije na skali.

Pa kaj se zgodi zdaj! Kakor iz zemlje zrastle stoji pred to gručo stara žena, vzdigne obe koščeni roki kvišku in velí trem Grčarjevim poslancem:

«Nazaj! Ne doteknite se mi tega dekleta, poslanci silovitega ostudneža. Deklé je pod mojim varstvom.»

Vsi trije obstojé kakor okameneli. Metka se ozre in zagleda staro Barbo, ki jo zdaj prime za roko in brž potegne za sabo v gošavo, kjer obe zginete, predno se grajski hlapci še prav zavedó. Ko pridejo zopet k sebi, zapazijo, da tudi Metke ni več; vsi se začnó križati, eden pa pravi:

«Pri moji veri, če to ni bila sama peklenska mati!»

«Čarovnica je morala biti — pravi drugi — saj je zginila ko dim, pa še mlado tico je sabo vzela.»

«Ne blodite tako neumno — se oglasi tretji — to je bila stara Barba, je mar nista spoznala?»

«No, potlej nam pa Bog pomagaj vsem trem — reče prvi — kdor to žensko vidi, se mu ne godi dobro.»

«V tem utegneš prav imeti — pritrdi tretji — vsaj se nam danes ne bo godila dobra, ko bomo prišli nazaj s praznimi rokami. S čem li se bomo izgovorili?»

«Jaz mislim — pravi drugi — da rečemo, da dekleta danes ni bilo k studencu.»

«Da nas potem jutri zopet sèm pošlje, je-li?» — reče prvi.

«Ej, le pojdimo brž, če ne se nam stara pošast utegne še enkrat prikazati in potem se nam utegne še slabše goditi. Bomo že potoma izmislili si kak pametnejši izgovor.»

Ta svèt tretjega se zdi vsem pameten in popihajo jo po hribu dol in ob podnožji njegovem proti gradu nazaj. Potoma se po dolgem ugibanju zmenijo, kako se bodo izgovorili pri oskrbniku, da bo najmanj hudó.

Grčar jih čaka že v gošavi pod gradom na južni strani, kamor jim je bil ukazal pripeljati Metko. Ko jih vidi prihajajoče

b rez nje, se raztogoti in jim že naproti vpije :

«Kje pa imate dekleta, tepci? Ali ste taki korenjaki, da ji vsi trije niste bili kos in vas je vžugala, haha? Ali je pa morda ni bilo k studencu? Odgovorite!»

«Oh, gospod — prične eden — poslušajte nas, kaj se nam je zgodilo. Že smo imeli dekleta v pésteh, kar se prikaže neka čudna stvar, božja stvar ni bila, z rokama kakor vilami in lasmi kakor kačami. Mi se te prikazni nismo ustrašili, gotovo ne, ali dekle mora biti v zvezi s čarovnicami, kajti kar pod rokami se nam je izkadila, kakor dim in držali smo v rokah — staro, umazano cunjó. V tem se je razkadila tudi starka in od vsega ni bilo več videti, ko razbiti vrč, ki ga je bilo dekle spustilo pri studencu na tla; studenec je bil tudi ves kalen in po gozdu je zavrišalo, kakor da bi kak duh letel med vejami. Takó je bilo, gospod, moja tovarša bota temu tudi pritrčila.»

«Res, ravno tako, nič drugače» — prikimata tovarša.

«Jaz pa pravim, da ni bilo tako, bebci vi — zagromi Grčar; — drugič bom poslal pogumneje, pa kaj? zdaj ste že vi vse pokvarili, dekleta ne bo več k studencu. Poberite se mi, nesnage, da vas več ne vidim!»

Ozmirjani gredó vsi poparjeni, a vender še veseli, da vsaj hujega ni bilo, Grčar pa še dolgo sloní ob hlotu in škriplje z zobmi.

«To mi je spodletelo za zdaj — godrnja nazadnje — pa naj bo. Dekle mora biti moje, če imata pasti zavoljo nje oba grada. V tej buči se je že marsikaj skuhalo, se bo že tudi zdaj zopet kaj. Vrag me menda še ne bo zapustil. Tista prikazen je bila stara Barba, to vem, pa tudi to babo bom še ugnal, premalo mi je bo.»

Po teh besedah jo vkrene zamišljen in počasnih korakov proti gradu.

V jami.

Metko pustili smo pri studencu, kjer jo je stara Barba na tako čuden način izpe-ljala Grčarjevim poslancem, da sami niso vedeli, kako jim je zginila izpod rok in kam se je zgubila. Morda bo mislil kdo, da se je to zgodilo po čarobni umetnosti in da je bila Barba čarovnica, kakor se je marsikomu zdela. Pa to ni bilo, ampak zgodilo se je tako.

Barba je bila rekla, kakor znano, nepre-vidnemu in neizkušenemu dekletu, naj ne hodi k studencu po vodo. Ker je pa Metka, ubogljiva svoji dobri gospéj, vender še

hodila, je starka bila na straži; zakaj? to bo kmalo jasno.

Metka je zginila s staro Barbo, pa kam? Tega sama ni vedela, kajti ko se je predramila od strahu in prišla nekoliko k zavednosti, je bila v podzemeljski votlini ali jami, kjer je brlela mala lučica; stara Barba je stala pred njo in jo ogovorila:

«Vidiš, deklé, ki me nisi ubogalo! Če bi stare Barbe ne bilo, zdaj bi bila ti že v krempljih grajskega jastreba. Pa stara Barba ima oči in ušesa odprta po dnevi in po noči, zato je zvedela, da tebe, golobico, hočejo tu vjeti in potem spraviti v ostudno klet. To se je imelo danes zgoditi. Jaz sem bila pa na straži in rešila te o pravem času, kakor zdaj že sama vidiš.»

«Kje pa sem?» — poprašuje Metka plašna.

«Pri meni, v mojem domu — odgovori Barba — in nič se ne boj!»

«Pa moram iti nazaj v grad — tarna Metka — kaj bodo gospa rekli! In še vrča nimam, se mi je ubil!»

«Nič se ne boj — reče starka — to se bo že vse poravnalo. Šla boš v grad in gospa te ne bo karala; jaz bom vse poravnala. Morda se je ta dogodba danes pripetila po višjem naključji, da morem jaz tebi

razkriti nekaj, kar bi ti bila razkrila tako ali tako, samo morebiti pozneje. No, pa ker je tako, ti bom zdaj razjasnila to, kar sem ti zadnjič na gozdnem potu le omenila. Poslušaj me torej!»

«Kje pa sem?» — tiši Metka in vstane, da bi šla.

«V moji hiši — pojasnuje starka, sede k nji in jo potisne nazaj na sediše z mehko travo pokrito. — Le nič se ne boj, dekle, in verjemi, da na svetu nimaš boljše prijateljice od mene. To je moj dom, streha mu je ves hrib. Je še obširnejši in prostornejši ko vaš grad, pa tu imave prostora dosti obe, ni treba, da bi ti še dalje razkazovala zdaj svoje podzemeljske hrame.»

«Pa kje in kako sem prišla jaz v te prostore?» — poprašuje dekle, ki se še ne more pomiriti.

«Prav lahko — reče starka — kakor boš pozneje videla, ko boš šla nazaj v grad. Zdaj me le poslušaj.»

Metka, čeravno se ji vse tó čarobno zdi in bi bila najraje že na belem dnevu kjerkoli, se vendar pomiri in posluša starko, ki ji pripoveduje:

«Spomniš se, dekle, da sem ti rekla: Ti nisi to, kar si. Zdaj ti bom to razložila in dokazala s povestjo, katero mi poslušaj. —

Bil je grad tam gori na severni strani pod Grintovci, štiri ure od tod, čegar gospodar je bil pobožen, pohleven in miroljuben grajšak, ki je zavoľjo tega bil tudi kmetom priljubljen, ker jih ni drl. Njegova gospa, blaga kakor on, je bila prava dobrotnica seljanom, ker je sama hodila po revnih kočah in so povsod ljudje molili za njo, ko je odhajala. Ob kratkem rečeno: bil je to grad kmetom ne za strah, marveč pribežališe v potrebi, zato so pa svojo tlako, ki ni bila preteška, tudi radi opravljali. Sploh je bilo tako, da si grajšak ni želel boljših kmetov, kmetje, pa tudi ne boljšega grajšaka. — To je bilo nekaj let. Kar neko noč nastane hrup, krik, pokaže se ogenj, tuji vojaki planejo v grad in — — Metka, zdaj me poslušaj!»

«Oh, oh» — ječi Metka in obide jo strah.

«Jaz sem bila sama v sobi — nadaljuje Barba — in po ropotu splašena hitim ven komaj na pol oblečena. Strah in groza! Vse je zmešano, več ljudi mrtvih po tleh. Brž k sestri, grajšakinji! Ni je več žive, mrtva je, zverinski tolovaji so jo ubili, krvava leži na tleh. Jaz sama bi bila padla na tla k nji in omedlela, kar zaslišim mil glas dečka, dve leti starega; to je sin moje sestre in grajšakov. Ta glas me tako prešine, da brž poberem na tleh ležečega dečka in kar družega v

naglici morem doseči in nesti, ter bežim z grada, ki je bil že ves v ognji. Kako sem prišla ven, še zdaj ne vem. V hosti zunaj sem se zgrudila in morda bi bila v nezavednosti ostala še dolgo, če bi me ne bil zbudil glas milega otroka, katerega sem bila vzela seboj. Spravim se torej na noge in pridem do koč, kjer so me vzeli pod streho ter povedali mi, da je grad pogorel in da je vse mrtvo, kar ni zbežalo, tudi grajšak, moj svak. In kaj misliš, dekle, kdo je bil tisti tolovaj, ki je po noči napadel grad, oropal in požgal ga?»

Metko je ta povest že do zdaj tako prevzela, da se je strahú kar tresla; zato ni mogla nič odgovoriti, in Barba je nadaljevala:

«Kaj boš ti to vedela! Bil je to sedanji Smleški grajšak. Jaz reva sem bežala z otrokom, ker sem se bala teh zverin. Vedela sem pa tudi, da bi me bil grajšak Smleški najraje dobil v pesti, zato sem se dolgo časa skrivala z dečkom pri kmetih, kjer so me radi imeli že zavoljo ranjce sestre in svaka grajšaka, ki je bil tudi ubit. Posrečilo se mi je celó, pozneje s pomočjo kmetov iz razvalin grada izkopati nekaj zlatnine in srebrnine, in s to ter z otročičem prišla sem v to jamo, katero sem našla po naključji,

ko sem iskala za žejnega dečka vode. Takrat je priletelo nekaj netopirjev iz luknje k studentu, kjer sem jaz čepela, ti so se me vstrašili in sfrčali nazaj, in jaz sem šla za njimi ter našla to skrito votlino, za katero še zdaj nihče ne vé; tu sem si napravila počasi bivališe, kakeršno tu vidiš, dekle.»

«Kaj pa je bilo z dečkom?» — praša Metka, ki je že nekoliko k sapi prišla.

«Dečka dala sem kmetu, podložniku Smleške grajšine, ki ni imel nič otrok in ga vzel za svojega, jaz pa sem mu z rešenimi dragocenostimi, katerih sem nekaj prodala, pomagala k temu, da si je kupil od grajšaka več zemljiša in tako postal premožnejši od drugih. Od kod in kaj je deček, tega mož ni zvedel, in ko je umrl, je postal naslednik njegov v posestvu in imenu in to je bil Jeraj, tvoj oče.»

«Mojo oče!» zavpije zdaj Metka vsa zmedena.

«Oče tvoj — pritrđi starka. — On sam še tega ne vé. Vzel si je pošteno nevesto iz sela, tvojo mater, in ti si obojih hči. Jaz sem to vse opazovala in godilo se mi je po polnem po volji, zato sem tudi molčala in varovala skrivnost za se. Ti si torej grajšakova hči, ravno tako plemenitega stanu, kakor grajšak Smleški ali Repenjski, in jaz sem tvojemu očetu teta.»

«Oh, oh — vzdihuje Metka — tega ne morem verjeti, in če je res, zakaj ste mi to skrivnost razodeli? Komu bo koristna? Jaz sem kmetiško tlačansko dekle, nič družega, o vas sem pa že veliko slabega slišala. Če imate res kaj usmiljenja z mano, pustite me iz te votline! Tega, kar ste mi pravili, ne verjamem in ne bom verjela. Če bi ljudem pravila, bi se mi posmehovali, najbolj pa moj oče. To vse skup ni nič res. Spustite me ven, da grem nazaj v grad, kjer me bodo tako karali — posebno zavoljo ubitega vrča. Saj sem že tako zmešana, da res ne vem, se mi je li sanjalo ali je pa resnica. Izpustite me, če ste človeška stvar, prosim vas zares prav lepo!»

«Bodi ti volja — spregovori starka — saj se tako zopet kmalu vidive. Kar si slišala, naj bo tvoja skrivnost; resnično pa je, kakor jaz upam, pa ne bom umrla brez maščevanja.»

Po teh besedah pelje jo starka za roko po temnem hodiši precéj daleč, potem razgrne gosto grmovje, in Metka je zopet na belem dnevu.

«Takó, dete moje — reče zdaj starka — le pojdi v grad in povej, kaj se ti je zgodilo, namreč, da so te hoteli poslanci Smleškega oskrbnika ugrabiti, pa te je nekdo rešil

in da si vrč pri tem ubila. Če bi povedala to, kar sem ti pravila jaz, ti ne bodo verjeli, zato o vsem drugem rajši molči! Pripravi pa se na dogodbe, kakeršnih tvoja mlada pamet ne pričakuje.»

Starka zgine, Metka pa je tako zmešana, da komaj najde stezo proti gradu. Ko jo ima pod nogama, jame ji vtripati srce bojazni, kako se bo izgovorila pri gospej, da se je toliko zamudila in pride brez vrča in vode domù. Zato se čedalje počasnejih korakov bliža gradu in ko pride s pobešeno glavo do vrat, zagleda pred seboj grajšakinjo, ki jo prijazno ogovori:

«No, Metka, dolgo te ni bilo. In brez vrča prideš! Pa ne, da bi bila na poti srečala Jankota, mu dala piti in pri tem ubila vrč?»

«Oh, milost — reče Metka in pade na kolena — meni se je nekaj strašnega zgodilo, če smem povedati.»

«Ej, saj si zdrava ko prej — reče gospa — ne boj se, le pojdi z mano in povej mi, kaj je bilo.»

Metka ojačena gre z gospo in ji pové vse, kar se ji je zgodilo, in da jo je rešila starka, pred katero so siloviteži bežali; kar je pa potem bilo v jamí, to vse zamolči, ker se ji sami neverjetno zdi. Grajska gospa

se prestraši tega in ji oljubi, da je ne bo več pošiljala po vodo, in tako gre Metka na svoje delo, pri katerem premišljuje dogodbe zadnjih ur.

Da bi bil njen oče plemenitaš in ona grajska gospodična, ne pa kmetiško dekle? To ni mogoče, starka se ji je lagala ali pa se ji je mešalo v glavi, ko je to pravila. In kaj je hotela s to povestjo doseči? Najbrže razdvojiti njo z Jankotom, češ, ko bo mislila, da je plemenite krvi, bo pustila tlačanovega sina in frčala više.

«To že vse vkup nič ni — sklene svoje premišljevanje — in tudi ni treba, da bi bilo. Prav imajo ljudje, ki pravijo, da je ta starka hudobna in prinese vsakemu nesrečo. Bog daj, da bi je meni ne bila prinesla! Pa jaz za vse to nič ne maram in mislim, da je šla memo mene le kot senca. Rešila me je res, za to ji bom hvaležna, za družega pa nič.»

Tako je modrovalo deklé po noči, predno je zatisnilo oči, drugi dan se je hotelo otresti vsega, pa ni šlo prav, in tako je bilo pri delu tudi nekako zmedeno; druge so rekle, da Metka mora imeti še kaj posebnega na srcu, in so ji nagajale z ženinom, kakor je pri kmetiških dekletih in deklah še zdaj navada.

Zdaj je moramo pustiti in pogledati proti Smleškemu gradu, s katerega je jezni oskrbnik zbiral črne oblake za tlačane, posebno pa za Jeraja, ker mu je naklep na njegovo hčer tako spodletel.

Tlačan, gorjé ti!

Kakor smo že prej rekli, sta kuhala v Smleškem gradu jezo dva, grajšak in oskrbnik. Ko se je imel boj Repenjskemu grajšaku napovedati, pride Grčar k grajšaku in praša ponižno:

«Milostivi gospod, bi ne bilo bolje, če bi napoved boja odložili do tje, ko bomo poželi in pobrali desetino? Jaz pač ne mislim, da bi ne zmagali mi, ali ker bo tu toliko vojakov, bi utegnili po polji veliko škode narediti nam in tudi kmetom, od katerih bi dobili potem manjšo in slabšo desetino. Zato bi mislil jaz, da bi prej poželi in pobrali desetino, potem še le šli nad Repenjskega, ki bo med tem tudi vse svoje pridelke pod streho spravil. Kaj je vaša volja, gospod grajšak?»

«Ta misel je dobra, Grčar — reče grajšak — plen bo večji. Bodi torej odložen še boj za tri tedne, da se med tem spravijo poljski pridelki pod streho. Le skrbite, da

desetina pri nas ne bo prepičla in da bodo kmetje tlako dobro opravljali!»

«O bom, bom, gospod grajšak — reče rugljivo Grčar — mislim, da bote z mano v tem po polnem zadovoljni. Prizanesljivost ni moja reč, pač pa stroga, neusmiljena natančnost.»

«Menim, da ima Jeraj dobro živino» — opomni grajšak.

«Najboljšo, mislim — odgovori Grčar — vsaj poskusili jo bomo.»

«Le! Jaz Vam dam v tem popolno oblast — reče grajšak — ravnajte, kakor se Vam zdi, jaz Vas ne bom klical na zagovor, če bi se kdo pritožil, da le grajšina ne trpi škode.»

Po tem pogovoru gre Grčar, si mane pesti, pogleda na selo, posebno na Jerajevo kočo, in mrmra: «No, starec, boš že skusil, kaj se pravi zametavati grajskega oskrbnika kot zeta!»

Drugi dan je bila napovedana splošna tlaka. Najprej je moralo biti požeto in na dom spravljeno grajšinsko žito; še le, ko je bilo to pod streho, smeli so kmetje žeti svoje in odrajtovati desetino. Tlačani so prišli res, možki in ženske, na delo, oskrbnik Grčar je videl in ogledal vse; ko pa pride do Jeraja in njegove Urše, ki sta enako drugim žela žito, se vstopi in reče:

«Ti žena boš tu žela, Jeraj pa bo šel domú po svojo živino, da bo požeto žito vozil v grad. Alo, le brž, drugače poje bič!»

Kaj je hotel Jeraj. Šel je po svojega konjiča in vozil z njim v grad tako dolgo, da mu je žival krepnila. Pa ne še zadosti. Imel je še dva vola in tudi ta dva je moral vpreči za vožnjo v grad, in Grčar ga je trpinčil tako dolgo, da sta mu tudi na sredi pota padla in poginila. Tako je bil Jeraj ob vso svojo živino.

Se ve, da so drugi kmetje, to videči, godrnjali, češ: «Tako pa vender grajšak, če je prav gospodar naš, ne sme ravnati s pridnim kmetom, ki se mu ni nikdar upiral.» In ko se je storil večer, sešli so se skup in sklenili postaviti se taki krivični sili po robu, naj bo že kar koli, ker, če bi grajšak ravnal z vsemi tako, kakor z Jerajem, bi bilo bolje, da bi zažgali svoje kočje in poskakali v Savo, ker to ni življenje. Torej bo pela druga, če se grajski oskrbnik prikaže še s tako surovostjo.

Ta pogovor pa je poslušal tisti Anžé, katerega poznamo že, in ga nesel na uho Grčarju. «Tako?! Upreti se hoče ta kmetiška druhal? — reče Grčar, ko izve poročilo; — dobro, bomo videli, kdo bo tukaj zmagal. Vsi morajo pri tlaki priti ob svojo živino, potem bodo vlekli svojo desetino sami v grad, če

ne, bo pa pel bič. O, jih bom že ugnal, posebno tega Jeraja, ki je menda vse našuntal. Premalo jih bo, pravim jaz.»

Zdaj se je pričelo pravo trpinčenje kmetov. Vsak je moral s svojo živino na tlako, Grčar jih je na svojem konji podil in gonil, kakor da bi bil besen, za svojo podporo pa je imel seboj zmiraj nekaj grajšinskih vojaških stražnikov, ki so z biči, kakor on, vdrihali po kmetih, da je bilo ljudem in živini gorje. Grajšak je vse to gledal z grada in dobro se mu je zdelo. «Naj le trpe ti vragi — je rekel — saj ta živina ni za kaj družega na 'svetu.»

Čemu bi te grozne muke živine in ljudi obširneje popisoval! Dosti bodi, če povém, da so prišli vsi ob živino, kajti kdor je zjutraj vpregel jo, je zvečer prinesel njeno kožo na rami domú, če je sploh hotel odreti svojo živino, katera mu je cepnila na strmi poti proti gradu. Za škripanje zob in godrnjanje se Grčar in njegovi briči niso brigali, ampak pel je le še huje bič. Kdor je bil na tlaki, se mu je poznalo na koži več dni.

Tako je prišlo, da, ko je bila grajšinska žetev pri kraji, ni bilo v selu nobenega repa več živega, da bi bil vozil za tlako v grad. Zdaj so začeli kmetje žeti in grajšinski briči pa Grčar so jim bili vedno za petami.

Odbrali so desetino ter jo dali zložiti na kupe, potem pa na vozove. A kdo bo peljal težko obložene vozove na grad, ko ni po vsem selu nobenega repa vprežne živine več!

«Bomo pa počasi znosili to snopje v grad» — so tarnali ubogi tlačani.

«Kaj pa še? — zarohni Grčar — mislite, da bomo mi v gradu čakali na vsak snop posebej? Če nimate živine, vprezite se sami, saj niste več ko živina, in spravite mi vozove na grad, pa še danes do večera, če ne bo druga pela.»

Kaj je ostalo trpinom družega, ko vpreči se pred vozove in vleči jih po strmi poti proti gradu! Godrnjali so, se ve da, pa Jeraj se je prvi vpregel in rekel svojim sosedom:

«Potrpimo še to, saj je volja božja! Če bi to ne bilo, bi nam Bog ne dal toliko trpeti.»

In kmetje so se podali ter vlekli težko naložen voz v hrib proti gradu. Težko je šlo, prav težko — tako, da so na sredi pota vsi opešali. Tu pa pridrvi Grčar s svojimi briči in vsi jamejo mahati po kmetih s svojimi hudimi biči. Zopet potegnejo režezi nekoliko naprej, ali kar je preveč je preveč, človeška moč opeša, kakor živinska; voz se ustavi in ne gre naprej. Ko

Grčar to vidi, se zaleti s svojim konjem med nje in kriči:

«Kaj, lenuhi, da ne bote vlekli naprej? Pred nekoliko dnevi ste nosili kože svoje živine na ramah domú. Vas bom že učil, da bote še svojo kožo čez ramo obešeno domú nesli.»*

In bič zapoje po plečih jim, da vsi z zobmi zaškripljejo in pesti tišé. Grajšinski briči pri tem pomagajo in tako se spravi voz do grajskih vrat, dalje pa nikakor ne, ker so vsi kmetje tako ob moč, da nekatere kar kri iz grla lije. Ko Grčar vidi, da z vso silo ne gre več naprej, pošlje po druge, te pa z bičem spodi po bregu žugaje jim:

«Da mi bote jutri zopet vsi na nogah, če ne, pela bo jermenovka!»

Vsi raztegneni, s krvavimi klobasami po hrbtu, po nogah in po plečih se vlečejo zvečer vsak proti svoji koči; najtežje gre Jeraj, ker po njegovem hrbtu je bil najhujše plesal oskrbnikov korobač; zato zaostane za drugimi in se slednjič ves onemogel zvali v grmovje ob poti, kjer mu zgine zavednost.

Trda noč je že, a vender mila luna sije, ko se prebudi in pred sabo zagleda staro

* Glej naslovno podobo.

Barbo. Vstraši se je nekaj zavoljo nje, ker je tudi on veroval, da ta starka pomeni nesrečo, nekaj pa zavoljo tega, ker ni vedel prav, kaj da je; tudi so ga bolele vse kosti, posebno pa še zatele krvave klobase po plečih. Kolikor toraj more, spne se kvišku in zre v nepričakovano prikazen ženske.

«Nič se me ne vstraši — ga pa ogovori Barba — tebi ne bom prinesla nesreče, kakor drugi sodijo o meni, marveč povedala ti bom nekaj, česar ne veš in bi morda tudi nikdar zvedel ne bil, če bi se ne bile ravno te dni zgodile reči in se imajo še zgoditi, kakeršnih jaz nikdar pričakovala nisem.»

«Beži, poberi se, živa nesreča!» — veli Jeraj kolikor mu je moč glasno, vstane in hoče iti; komaj pa je na nogah, se zopet zgrudi na tla, Barba pa sede k njemu ter mu ponudi pijače, on se brani in jo pehá od sebe, nazadnje pa vender zmaga in Barbina pijača je tako dobra, ker ga okrepča toliko, da more poslušati, kar mu ona pravi. In kaj mu pravi? To, kar mi že vemo, kar vé tudi Metka. Nekaj okrepčevalna pijača, več pa to, kar zvé, spravita Jeraja na noge, da je skoro zopet trden.

«Tako? — pravi — ta grajšak je torej mene spravil ob ime in posestvo? Dobro, teta, mu bomo že pokazali in posvetili!»

«Nič mu ne boš pokazal in posvetil sam — reče na to Barba — kaj li boš ti, revež! Če moreš zdaj iti domú, pojdi in delaj jutri, kolikor ti bo mogoče. Zvečer pa pripelji seboj svoje sosede sèm na ta kraj, jaz vas bom čakala in zmenili se bomo nekaj, kar je meni davno že na srcu, a vam se bo tudi želja spolnila.»

Jeraj je po tem pogovoru z velikim trudom spravil se domú, drugi dan šel s sosedi tudi zopét na tlako, zvečer pa jih pripeljal na mesto, kjer ga je prejšnjo noč dobila Barba. Luna je svetila prijazno, ko so vsi šli za starko, katera jih je vodila do jame in v njo. Vsi so bili osupnjeni, ko so prišli v te dozdej še neznane jim podzemeljske prostore, katere je starka razsvetlila s trskami.

«To je naš grad — je rekla, ko so se vsi zavedli toliko, da niso mislili več, da so prišli morda v pekel; — tukaj je zbirališe, kjer se bomo posvetovali, kako bomo podrli Smleškega trinoga in njegov grad. Razdjana morata biti oba — mar ne?»

«Kaj pa, ali kako?» — prašajo nekteri.

«To bo moja skrb — reče starka — Jeraj že ve, zakaj. Nadrobneje se bomo brž zmenili, le sedite po kamnji ob stenah.»

Vsi posedejo in Barba jim razloži, da hoče Smleški, podšuntan posebno še po oskrbniku

Grčarji, napasti Repenjskega grajšaka, kateremu je napovedal že boj.

«Repenjski grajšak — pravi starka — se bo branil, a v tistem času, ko bo Smleški s svojimi tovarši šel nad njega in bo Smleški grad prazen njegovih vojakov, gremo mi v grad, ga zažgemo in vjamemo oskrbnika in grajšaka. Pot vam bom že jaz kazala, samo to si izgovorim pri vas, da bota grajšak in oskrbnik moja, nobeden jima ne sme nič žalega storiti.»

Kdo je bil tega bolj vesel, kot ubogi trpinčeni kmetje! «Da bi le v ta grad kedaj trešilo in ubilo vse, kar je v njem!» — so kričali in obljubili starki, da bodo prišli, kedar bo Jeraj rekel, vsak po svojem oboroženi; če družega ne, bo imel vsak trden in težek kol.

Tako so se razšli popolnem dogovorjeni. Kaj je rojilo po glavi Jeraju, ko je vse to zvedel, se dá misliti, popisavati tega pa ni treba. Da so molčali vsi in voljno trpeli nadalje, je ravno tako razumljivo, ker trpljenje, če še tako hudo, se prestane, ako je upanje za odrešenje. In to je bilo zdaj. Smleški grajšak je vse svoje pridelke in tudi desetino srečno spravil pod streho, tudi biča ni bilo Grčarju rabiti toliko, ker so vsi kmetje napeli vse svoje moči, da so spolnili svojo tlačansko dolžnost, akoravno so v žepu tiščali

pesti. «Saj to ne bo dolgo trpelo» — so se tolažili in zaupali na Jeraja in staro Barbo, molčali pa še celó proti svojim ženam.

Tako je bila nastavljena past, v katero se je imel vjeti Smleški grajšak. Ta pa je bil med tem brez skrbi, le na boj se je nekoliko pripravljaj. Zato je jahal v ta ali oni grad in ko se nekega dne vrača iz Loke in se hoče prepeljati na brodu pri Smledniku čez Savo, zagleda tam — — staro Barbo. Grozovito zakolne nad njo in se zaleti s konjem proti nji, da bi jo pogazil v vodo, pa starka se umakne in mu zagrozi s prstom. Brodnik, ki je to videl, je mrmral: «Ne bi rekel, da se našemu grajšaku ne bo kaj zgodilo! Jaz bi ne hotel biti v njegovi koži, kakor je že mogočen in bogat. Ta baba prinese nesrečo, kamor se prikaže, in zato je tudi jaz ne bom peljal čez Savo, naj rajši plava čez.»

In prepeljal je samo grajšaka s konjem vred, Barbo pa je odpodil. Šla je mirno, češ: «Saj je še več čolnov tu gori ob Savi, in če ne, je pa v Kranji most; čez vodo bom že prišla in — no, saj je vse prav!»

Spodleteli napad.

Žito, grajšinsko in desetinsko, je bilo spravljeno pod grajšinsko streho in Grčar je

je dobil pohvalo od grajšaka za svojo neusmiljenost. Zdaj pa se je pripravljaj grajšak za napovedani boj. Repenjski je bil napoved namreč sprejel in rekel, da se bo branil kolikor bo mogel proti taki sili. Kmetje njegovi, akoravno ne vajeni orožja, so mu tudi rekli, da mu bodo prišli na pomoč z vsem, kar imajo, s koli, cepci, vilami in kosami. Posebno se je postavil Janko. Prišel je namreč k grajšaku ter po pozdravu rekel mu:

«Jaz vem, da Vam je Smleški napovedal boj in da smo temu vzrok kolikor toliko mi, namreč Metka, Jeraj in jaz, čeravno nehoté; zato je pa tudi naša dolžnost pomagati Vam, kolikor je v naši moči. Torej Vam tu razodenem, kar se bo zgodilo tisto noč, ko bo Smleški s svojimi in svojih prijatlov trumami napadel Vaš grad, ker to bo gotovo ponoči storil.»

«Ej — pravi grajšak — ponoči in podnevi se ga ne bomo bali, vender je škoda za kri, kar se je bo prelilo, pa za polje, kar se ga bo poteptalo.»

«Milostni gospod — reče Janko — morda vsega tega treba ne bo. Čujte, kar sem zvedel od Jeraja. Smleški je svoje kmete tako trpinčil pri zadnji tlaki, da so ob vso živino. Takega bremena ne morejo prenašati, zato bodo pod vodstvom stare Barbe, ki ima tudi

piko ná-nj, tisti čas, ko bo vse odrinilo z grada sém, po skrivnem potu splazili se v grad in ga zažgali. Ko se bo posvetilo in bodo Smleški grajšak in njegove trume zagledale ogenj, nastal bo nered, vse bo drlo nazaj, Vi lahko z grada planete za njimi in jih polovite in potolčete vse — razen grajšaka in njegovega oskrbnika.»

«Kaj pa s tema?» — praša grajšak.

«Ta dva — odgovori Janko — bota pa naša, vjeli ju bomo živa, kakor zajca na zanjko, jaz oskrbnika, moj brat Tilen pa grajšaka, potem ju bomo dali stari Barbi, ker si ju je izgovorila. Kaj misli početi z njima, tega ne povè nikomur. Tako bo konec vsega, grada in grajšaka, kmetje pa rešeni trinoga, kakeršnega menda na nobenem gradu več ni.»

«Vse dobro — pravi grajšak — pa mislijo mar, da kmetov potem ne bodo prijeli in grozno kaznovali?»

«Kdo bo pa vedel — reče Janko — da so kmetje zažgali grad? Saj tega ne bo nihče mogel dokazati. In če bi jih prav prijeli, so vsi pripravljeni rajši umreti, kakor toliko trpeti, kolikor trpé zdaj.»

«In če bi vse spdletelo?» — omeni grajšak.

«Ne bo — odgovori Janko — je že vse dobro dogovorjeno in pripravljeno. Izdano

pa tudi ne bo, ker razen Vas vedó to le tisti, kateri bodo vse to storili, in ti so prisegli, da bodo molčali.»

«Bog daj srečo, Janko — sklene grajšak — zdaj pa le pojdi, jaz se moram vender le pripraviti na boj, da jim bomo posvetili domú nazaj.»

Janko gre. Grajšak premišluje to, kar je slišal, pa mu noče prav v glavo, ker ne verjame, da ki se kmetom, ki nimajo pravega orožja in tudi niso vajeni boja, posrečilo, kar nameravajo. Zato sklene bolj zanašati se na svoje vojake, kakor na kmete, in dela priprave za boj, posebno grad vtrdi in dá po hodnikih za obzidjem nakopičiti veliko težkega kamenja, ki bi se metalo sovražnikom na glavo, kedar bi naskakali in po lestvah lezli gor na zidovje. Gospó z Metko in drugim ženstvom hoče v tem poslati v Ljubljano, da ne bi prestala preveč strahu, pa ona se brani, češ, da je prisegla biti svojemu možu zvesta do smrti. Tako je ostalo vse v gradu.

V tem je bilo tudi na Smleškem gradu vse živo in živahno, posebno dan pred tistim dnevom, ki je bil namenjen napadu. Prihajali in zbirali so se od grajšakovih zaveznikov poslani vojaki, konjiki in pešci, čeravno ne od povsod v tolikem številu,

kakor so bili v hudi jezi in pri dobrem vinu obljubljeni. Tudi par grajšakov je prijahalo samih na čelu svojih krdel. Kmetje so vse to gledali izza svojih hiš, večidel so se pa poskrili. Kar prihaja Grčar skozi vas in veli:

«Jutri naj se pripravijo vsi možki, da bodo za nami nesli lestve in drugo, česar potrebujemo za to, da bomo razdjali Repenjsko gnezdo. Kdor bi ne prišel, gorjé mu bo!»

Kmetje, to čuvši, tišé pesti, zvečer se zberó in vse, kar je živega, podá se v posameznih tropah s sulicami in orodjem v tihi noči proti Dobruški jami, kjer jih pričakuje stara Barba in jih spusti v obširne prostore. Drugi dan sta klela oba, grajšak in oskrbnik, ko ni bilo v celi vasi in v nobeni koči nič živega najti.

«I, kaj pa je to? — se grozi grajšak — saj se ta nesnaga vender ni vsa kar naravnost v pekel vdrla, čeravno je tega vredna. Kdo vé, kam so pobegnile te mrhe, da gremo pó-nje in jim vstrojimo kožo z biči?»

«Jaz vem» — oglasi se tista človeška pokveka, kateri je, kakor vemo, imé Anžé, in pristopi ter nadaljuje: «Skrili so se v kraj, za katerega nihče ni vedel do zdaj; nocój so šli vsi tje, tista starka jim je odprla pot in vrata.»

«Tista ciganka? — reče grajšak in videti je, da mu je to ime neprijetno — no, nič ne dé, zdaj gremo nad Repenjskega in ko bomo njega spekli v njegovem gradu, bomo izkopali pa še te močerade.»

«Ali, gospod — se zopet ponižno oglasi pokveka — ti ljudje nekaj naklepavajo zoper Vas.»

«Tiho, sraka, kaj bo gola pest proti orožju, železu in zidu! Poberi se in oglasi se zopet na razvalinah Repenjskega grada, da nam boš kazal pot do one žive mrhovine.»

Tako rohni grajšak in odjaha, Anžé pa se zgubi nekako razžaljen v stran.

V tem se je bila sestavila četa, ki je imela odriniti ob večeru proti Repenjskemu gradu. Spredaj so bili pešci s sulicami in butarami, da bi jih nakopičili pod zidovjem in potem zažgali, za njimi strelci s pušicami, zadnji pa so bili konjiki, ki so imeli odbiti napad posadke, če bi prvi vrsti predrła, in posekati begune. Pri zadnjih sta bila tudi grajšak in njegov oskrbnik. Tako so se pomikali vsi proti Repenjskemu gradu, pričakovaje vsak hip in vsak korak, da bo kje na licu ali od strani pokazal se kje kak sovražnik. Pa nič ni bilo, prav nič, že je napočila noč, gradovo zidovje molelo je pred njimi kakor strah kvišku, a temno je bilo,

kakor strah. To se vsem čudno zdi, zato postojé na povelje nekoliko, kar zakriči Grčar, ki je v zadnji vrsti:

«Sto vragov, naš grad gori!»

Vse se ozre nazaj, in res, — Smleški grad se posveti, žar se naglo širi in kmalu je nebo vse rudeče nad njim.

«Nazaj, ljudje! — veli zdaj grajšak, ki je to zapazil — ta zviti Repenjski je v tem, ko smo mi šli njega napast, za našim hrbtom splazil se v naš grad. Če tu ni pri-taknjena tista copernica, naj me — —!»

Pri tem strašno zakolne in se zakadi s svojim konjem nazaj, za njim Grčar, katerega obhaja kolikor toliko strah in groza, kakor sploh ljudi, ki nimajo dobre vesti, o takih nepričakovanih prizorih. Pa ni dolgo to jahanje, komaj par sto korakov, kar prileti grajšaku zanjka okol vratu, ki se zadrigne in potegne ga s konja. Ravno taka zgodi se Grčarju. Predno se pridrvé za njima drugi, potegnjena sta v grmovje, razorožena in prav trdno zvezana; tudi dobi vsak v usta zamašek, da ne more upiti; potem ju primejo človeške roke in odnesó — kdo vé, kam? Ona tega ne vesta, ker sta prvi togote, a drugi strahu tako vsa raz sebe, da popolnem zgubita zavednost.

Kaj se je potem zgodilo z vojaki Smleškega, se dá povedati z nekoliko besedami.

Ko so se na povelje grajšakovo obrnili nazaj, vdarila je za njimi posadka Repenjska in jih prijela za hrbtno. Boj je bil kratek, a vender krvav, ko so se podili proti gorečemu Smleškemu gradu. Posebno preplašeni pa so bili Smleški, ko se je slišal krik:

«Grajšak in oskrbnik sta vjeta ali pa ubita, ni ju videti nikjer!»

Zdaj se je razpršilo vse, kar se je še vstavljalo, in pobegnilo, kamor je moglo. Repenjski grajšak je tudi poklical svoje ljudi nazaj ter velel jim poiskati ranjenih, da se jim postreže kolikor moč. Gospa njegova z Metko in drugim ženstvom vred naj skrbi za mazila in obveze. Sam pa se je podal s krdelom svojih konjikov proti Smleškemu gradu, ki je bil zdaj že ves v ognju. Tje dospevši ne najde žive duše, le plamen hlastno oblizuje lesovje, žrjavica žre, kar je še gorečega, in zidovje poka ter razpada. Tu ni nobene pomoči več, živa duša ne more blizo, zjutraj je grad le še kup pepela, žrjavice in sodre, iz katere se na več krajih zaganja sivi dim proti jasnemu nebu. Le visoki stolp se ni podrl, ampak stal kakor goreča baklja, ponoči se je goreč daleč po okolici videl.

Ves zamišljen v pogoriše stoji Repenjski s svojimi v klancu pod gorišem, — v klancu,

toliko prekletem po trpinčenih kmetih, kar mu potrka nekdo ponižno na ramo. Ozre se in kaj zagleda? Staro Barbo žarečih oči in ponosne postave, kakor da bi bila popolnem pomlajena.

«Kaj gledaš te razvaline? — ga ogovori starka — mar pojdi z mano, boš videl, kaj veliko bolj mikavnega. Slišal boš peti dva tička, — — dokler bota imela še kaj glasu.»

Repenjski grajšak, ves raznenadjen nad to prikaznijo, akoravno je vedel, da je ona pravi vzrok nocojšnje zmage, podá ujzdo konja svojemu služabniku in gre za starko, ki ga pelje po grmovji v grič.

Žalosten in vesel konec.

Zdaj moramo pogledati za grajšakom in oskrbnikom, ki sta bila tako nenadoma vjeta.

Kdo je to storil? Janko in Tilen, ki sta držala svojo grajšaku dano besedo. Prav dobro računila sta namreč na to, da bo brž, ko se na Smleškem gradu pokaže rudeči petelin, vsa Smleška vojska popolnem zmedla se in da bota med tistimi, ki se bodo nazaj obrnili, prva grajšak in Grčar, ker bota najhujše prestrašena. To se je res zgodilo. Janko in Tilen bila sta skrita v hosti na drevji, ko sta ona dva proti gradu jahala, in ker

druge prave poti ni bilo, po kateri bi mogla jahača nazaj, nastavila sta se tam, prepela pot s konopljenimi vrvimi in iz ravno takih vrv naredila si zanjke ali locnje, da jih vržeta bežečema okoli vratu, ko se konja nad vrvimi spodtakneta. Privzela sta si k temu še nekaj pogumnih dečkov, pa le za to, da bi jima pomagali vjeta tička odnesti.

In to vse posrečilo se je, kakor smo videli. Kmečki fantje odnesli so ju v Dobruško jamo, tam položili na tla in potem odšli na Jankovo povelje. V jami ni bilo nikogar, ker vse je bilo odšlo v Smleški grad.

Kakor smo prej zvedeli, je vsa vas pribežala v jamo k stari Barbi. Ta je rekla jim, naj bodo mirni v zadnjem kotu, sama pa je sedla k uhodu ter opazovala, kdaj se bo vzdignila vojska proti gradu Repenjskemu. Ko je to videla, poklicala je može in vodila jih po stezah proti gradu Smleškemu. Potoma srečali so Anžeta in ker je Barba videla, kako se je vstrašil, mislila in bala se je izdajstva, zato je ukazala možakom zvezati ga in zamašiti mu usta, da ne bo upil. Možje, ki so tega vohuna že davno imeli na rovašu, so ga pa zvezali in usta zamašili mu tako, da mu je zmanjkalo sape — za zmiraj.

Barba peljala jih je potem po griči gor do temelja stolpa. Tu je ukazala jim vzdig-

niti in odvaliti kamen v gostem grmovji; ko so storili to, pokazal se je zelo strm hodnik; prižgali so brezove trske in smrečne baklje, pa so rili kvišku naglo, kar se je dalo, ker je Barba na vso moč priganjala jih, češ, da bi ne zamudili pravega časa. Dospeli so do vrha, tam s koli in močnimi ramami prizdignili težka, z železjem okovana vrata, in bili so v stolpu, od koder so zagledali po obzidji le par stražnikov; te so napadli nenadoma in ker so se branili, pobili jih ob tla.

«Dobro — je rekla zdaj Barba — le brž na delo. Vsak naj zažge, kjer more, jaz grem v grad. Razbite tudi vrata, da nam ne bo treba laziti po ti temni luknji nazaj.»

Pri tem se ji je lesketalo oko kakor veselja besni ženski, in stare noge bile so urne kakor mladega dekleta, ki gre na ples. Kmetje so storili svoje, ona pa je nesla bakljo po dobro znanih prostorih in kmalu je šinil plamen na več krajih iz obširnega poslopja. Ko je že vse gorelo, pridrvila je starka z gorečo bakljo dol, vrgla jo pred vrata in z razkuštranimi lasmi drla proti vratom kričé:

«To je storjeno, zdaj pa še drugo, za kar ne potrebujem vas, možaki. Zato idite v dol, žene in otroci bodo prišli kmalu za

vami; tam prenočite in čakajte dneva. No-tranji glas meni pravi, da se bo posrečilo vse, kar smo s tem pričeli, in da bote rešeni trinoga vi in vaši otroci ter dobili mi-lega gospodarja — Repenjskega grajšaka. Morda bote slišali nocój še kaj hrupa, pa to naj vas ne moti, le tihi bodite tam. Jutri po dokončanem vsem delu, ki me še čaka, se vrnem k vam; če pa ne, žalovati vam ni treba za mano.»

Izrekši to odide starka urnih korakov navzgor v hrib proti Dobruški jami, ostali kmetje gledajo za njo vsi prevzeti, ker njenih besedi ni umel nihče. Zginila jim je v goščavi, po vrhu razsvitljeni po žaru gorečega grada.

Kaj se je v tem godilo, že vemo, zato gremo lahko za staro Barbo v njen brlog ali jamo, kamor vodi Repenjskega grajšaka, kateri stopa molčé za njo. Naproti pride z bakljo Janko in namigne starki, pa ne reče nič. Ko se jama razširi, zagledajo v tla vtak-njeni dve debeli brezovi trski, ki s svojim plamenom nekako čudno blede razsvetljavate votlino, in na tleh zvezana — — Smleš-kega grajšaka in njegovega oskrbnika Gr-čarja; ob steni je videti par kmetov, med njimi Jeraja in Hruškarja.

Stara Barba zdaj vzame Jankotu bakljo in rok, se postavi pred Smleškega in zareži nad njim:

«Me li poznaš, trinog? Ali se spomniš tistega večera, ko si zažgal naš grad? Kaj pa, da se spomniš vsaj zdaj. Poglej mene! Jaz sem sestra tiste grajšakinje, ki si jo ti umoril, in oni le, ki se mu zdaj pravi Jeraj, je dete njeno. Veš li, kaj vse to pomeni?»

Strašno je videti zdaj Smleškga, kako se mu penijo usta in vrte oči ter škripljejo zobje. Iz grla mu prihaja pa nekako grčanje kakor bi se davil.

Starka ga nekoliko časa prav srpo gleda, potem pa grozeče reče:

«Zdaj si v mojih rokah, življenje tvoje ni bilke vredno. Predno pa pogineš s svojim zverinskim oskrbnikom vred, boš popravil vsaj še nekoliko krivice, kar si je storil. Janko, potegni mu s prsta pečatni prstan!»

Janko stori to, čeravno se grajšak brani, drugi pa molčé gledajo in opazujejo starko, ki prinese zdaj s kota popisani pergament, ga razvije, da se pokažete dve pismi, stopi pred grajšaka in mu reče:

«Vidiš, tu ste dve pismi. S prvim izročiš ti vso svojo grajšino s kmeti vred Repenjskemu grajšaku, z drugim pa pripoznaš svojega dosedanjega tlačana Jeraja za svobodnega seljaka in mu podariš v zahvalo za skazano zvestobo tu zaznamovana zemljišča.»

«Nikoli! — pa zareži zdaj Smleški — od kod imaš ti pismi, gnjusoba?»

«Dala sem jih spisat nekomu — odgovi precěj zlobno Barba — ki je v takih rečeh izurjen. Zdaj jima ne manjka nič drugega, ko tvojega pečata, in tega pritisnem zdaj — glej!»

In starka pritisne prstan v vosek ob voglih, potem podá eno pismo Jeraju, drugo Repenjskemu; prvi ga vzame, drugi se brani, pa starka veli molčati ter reče:

«Zdaj pa le brž iz jame vsi, jaz se imam s tema možakoma še nekaj pomeniti. Počakajte me zunaj pred jamo!»

Velečim besedam starke se ne dá vstavljati, vsi gredo drug za drugim in pusté one tri same. Najnerajši gre Repenjski, kateremu je vse to do malega nejasno. Barba jih spremi do uhoda, potem se vrne nazaj v jamo. Zunaj čakajoči kmalu potem čujejo grozen pok, kakor da bi se bilo kaj trdega vdrlo, in ko hité z bakljo nazaj v jamo, zasuta, vdrta je komaj nekaj sežnjev od vhoda, pokopani so grajšak, oskrbnik in Barba.

* * *

Konec je zdaj kratek. Iz govora Barbi-nega sklepali so ljudje, da je sama nalaš po-

drla jamo, v kateri je morala že vse tako napeljano imeti. Kopali so pač še nekaj, pa niso daleč prišli, in še dandanes je jama le kratka.

Kmalu potem je Janko vzel Metko, ki sta se pozneje, ko je gosposka pripoznala osvobodilno pismo, ki ga je stari Jeraj pokazal, za veljavno, preselila na njegovo posestvo, Janko je prevzel ime Jerajevo in ta rodovina je zdaj še mnogo razširjena v Smledniku in okolici.

Smleški podložniki so imeli potem dobrega gospodarja, dokler je stari Repenjski živel; pa prišla je potem vojska, pridrli so Turki in tako se je zopet vse zmedlo, tudi Repenjski gospodje so izmrli in grad je prišel drugim v roke. Zdaj ga tudi več ni, iz njegovega kamnja zidane so kmetiške hiše ob znožji hriba.

Grad Smleški pa ni bil nikdar več pozidan, ampak ostal je tak, kakor se vidi še zdaj, kolikor ga ni vreme razdjaló; mogočnega stolpa ostanki se vidijo daleč okoli.

Več sto let pozneje se je nad jamo vdrla zemlja pod kravami na paši in ljudje, ki so se po vrveh spustili za živino, našli so na dnu človeške kosti. Ko so izvlekli živino potrto in mrtvo na dan, zasuli so jamo od zgoraj, kar se še zdaj vidi blizo vrha hriba.